
STUDII DE LINGVISTICĂ

Lexic comun indo-european în limbile lituaniană și română

Vidas KAVALIAUSKAS, *Universitatea Pedagogică din Vilnius, Lituania*

Ala SAINENCO, *Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Republica Moldova*

---

1. În lipsa unei unități de păreri privind numărul exact de limbi și criteriile de delimitare a lor, se estimează că cifra aproximativă a acestora ar fi de 6 000 (Gunnemark 1992; Kavaliauskas 2000). Din perspectivă genealogică, cele 6 000 de limbi sînt clasificate în aproximativ 130 de familii, în jur de 70 de limbi rămînînd în afara clasificării însă. Înrudirea acestor limbi și proveniența lor comună dintr-o singură limbă, numită, convențional, proto-indo-europeană¹ a fost demonstrată încă în secolul al XIX-lea, prin aplicarea metodei comparativ-istorice. Metoda respectivă a oferit posibilitatea reconstruirii „fizionomiei” proto-lingvii prin compararea sunetelor și a formelor limbilor înrudite și delimitarea, mai mult sau mai puțin exactă, a fenomenelor de limbă moștenite de inovații. „Cercetările recente demonstrează că dezvoltarea proto-lingvii indo-europene a fost un proces îndelungat și complicat, structura ei modificîndu-se esențial în anumite perioade. Forma reconstruită anterioară divizării în dialecte arată o structură tipic sintetică cu un sistem flexionar complex, accent liber, nefixat și mobil” (Zinkevičius 1984: 25).

Există mai multe ipoteze privind amplasarea în spațiu și timp a proto-indo-europenei. Se consideră că această limbă a existat în perioada neoliticului, aproximativ în mileniiile V-IV î.e.n., fiind vorbită în Europa (iar în opinia altor lingviști, în India sau în regiunea mării Caspice). În ultimii ani, se insistă tot mai mult pe ipoteza T. Gamkrelidze-V. Ivanov, conform căreia proto-indo-europenii au locuit în Asia Mică, între Caucazul de Sud și Mesopotamia de Nord, între râurile Tigru și Eufrat. În mileniiile III-II î.e.n. proto-indo-europeana s-a scindat în dialecte care au dat proto-lingvi aparte, acestea diferențiindu-se, la rîndul lor, în alte dialecte, din care au apărut alte limbi, de asemenea, indo-europene. Procesul de separare de proto-lingvă a fost complex și a decurs diferit de a la o limbă la alta, fiind marcat de „izolarea unor grupuri etnice, condițiile geografice, economice și culturale modificate și, în mod special, de contactele cu vorbitorii de limbi neindo-europene” (Zinkevičius 1984: 60).

2. În privința formării limbilor baltice, există trei ipoteze diferite: separîndu-se de proto-indo-europeană, balticii au format o comunitate lingvistică (a) cu germanii și slavii, (b) cu slavii, (c) independent. Studiile de hidronime demonstrează că balticii, în

---

1. Termenul *indo-europeni* a fost introdus în circuitul lingvistic de F. Bopp (*Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litavischen, Altslavischen, Gotischen und Deutschen*, 1833-1852).

STUDII DE LINGVISTICĂ

jurul mileniilor III-II î.e.n., ocupau un spațiu întins în mijlocul Europei, care cuprindea teritoriul actual al Lituaniei, Letoniei, Poloniei de nord-est, Bielorusiei, Ucrainei de nord-est și regiunile de est ale Rusiei. Teritoriul în care se vorbesc limbile baltice (lituaniana și letona) la momentul actual constituie doar a șasea parte din teritoriile vechi ale Baltiei (Zinkevičius 1984: 151). Proto-limba baltică formată în acest teritoriu n-a fost unitară, avînd mai multe dialecte. Aproximativ în secolele VI-VII s-au format 7 limbi baltice aparte. Proto-limba baltică vorbită în regiunea de vest a dat două limbi: *jatviana* (dispărută în secolele XVI-XVII) și *prusaca veche* (dispărută în secolul al XVIII-lea), iar proto-limba baltică vorbită în regiunea de est – 5 limbi: *lituaniana*, *letona*, *curoniana* (dispărută în jurul secolului al XVII-lea), *zemgaliana* (dispărută în jurul secolului al XV-lea) și *seloniana* (dispărută în secolul al XIV-lea). Ultimele trei limbi, nedevoltînd și o formă scrisă, au fost asimilate de lituaniană și letonă. Nu se cunoaște cum se autoidentificau și cum erau identificați balticii în timpurile vechi. Actualul termen baltici este o creație artificială: termenul a fost folosit pentru prima oară de lingvistul german G.H.F. Nesselman în lucrarea *Limba prusacă veche* (1845).

Lituaniana se consideră a fi cea mai arhaică limbă dintre limbile indo-europene vorbite în prezent. Ea a păstrat structura gramaticală sintetică (sistemul arhaic al declinării nominale, 7 cazuri, 4 timpuri gramaticale), accentul liber, nefixat al cuvîntului, 2 tonuri ale silabei lungi accentuate (circumflex și acut), un sistem fonetic complex (12 vocale – 6 lungi și 6 scurte –, 45 de consoane – 22 tari și 23 moi –, 6 diftongi vocalici și 16 diftongi combinați).

Secolul al XIX-lea (deși au existat încercări de interzicere a acestei limbi în perioada respectivă) se consideră a fi secolul de aur pentru lituaniană, datorită interesului sporit al lingviștilor indo-europeniști: lituaniana este recunoscută drept cea mai arhaică limbă indo-europeană vorbită, în care s-a păstrat cel mai mare număr de forme din indo-europeana veche. August Schleicher întreprinde o călătorie în Lituania cu scopul de a însuși lituaniana și elaborează prima gramatică științifică a limbii lituaniene², publicînd-o în 1856, la Praga, în limba germană. Descoperind *Anotimpurile (Metai)* clasicului literaturii lituaniene K. Donelaitis, August Schleicher califică această operă drept capodoperă a literaturii universale, afirmînd: „Spre regret, dispare o asemenea limbă ale cărei forme perfecte pot concura cu formele limbilor din operele literaturii grecești, romane, indiene”. Cunoscutul lingvist francez A. Meillet sublinia arhaicitatea deosebită a limbii lituaniene: „Cine vrea să știe cum vorbeau strămoșii noștri trebuie să meargă în Lituania și să asculte cum vorbește țăranul lituanian” (Sabaliauskas 2000: 67).

Originea lexicului limbii lituaniene este studiată intens chiar din momentul constituirii lingvisticii comparativ-istorice. Explicația originii cuvintelor din indo-europeană prin lituaniană poate fi descoperită în diferite lucrări de indo-europeneistică: H. Bender, *A Lithuanian Etymological Index*, Princenton, 1921; E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg- Göttingen, 1955-1965 etc.

2. Prima gramatică a limbii lituaniene datează din secolul al XVI-lea.

STUDII DE LINGVISTICĂ

3. Latinii se desprind din familia triburilor indo-europene și coboară, spre sfârșitul celui de-al doilea mileniu î.e.n., „în actuala peninsulă italică, în două valuri: (1) valul latin, care s-a localizat pe malurile Tibrului, pînă la Apenini (Latium), și (2) valul osco-umbric, care, la rîndul lui, s-a bifurcat în grupul oscilor, stabilit în sud și sud-est” (Manoliu Manea 1971: 22). Istoria cetății Roma începe la sfârșitul secolului al VI-lea î.e.n., cînd ia ființă Republica romană, iar epoca de aur a culturii latine se inaugurează odată cu sfârșitul Republicii și începutul Imperiului (anul 31 î.e.n.). Expansiunea politică a Imperiului Roman a fost urmată de extinderea lingvistică a latinei, care începe odată cu supunerea Italiei și a insulelor din Marea Mediterană și se încheie cîteva veacuri mai tîrziu, odată cu cucerirea Daciei. În primele secole ale mileniului I e.n., în anumite provincii imperiale europene, din limba vorbită de cuceritori și preluată de popoarele cucerite, s-au dezvoltat noi idiomuri. Descendența latină comună, reflectată prin asemănările la nivel de lexic și gramatică, permite gruparea acestor limbi în aceeași familie, numită familia limbilor romanice. „Aceste limbi sînt în număr de zece: româna, dalmata, italiana, retoromana, sarda, provensala, franceza, catalana, spaniola și portugheza” iar „teritoriul din Europa, locuit de popoarele care vorbesc aceste limbi, poartă numele de Romania” (Jordan 1957: 53). Din perspectivă genealogică sau istorică, limba română este definită drept „limba latină vorbită în mod neîntreput în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzînd provinciile dunărene romanizate (Dacia, Pannonia de Sud, Dardania, Moesia Superioară și Inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii și pînă în zilele noastre” (Rosetti 1968: 77).

Formarea limbii române și etnogeneza românilor sînt componente ale unui îndelungat proces istoric de sinteză, la care au participat două straturi etnolingvistice fundamentale: elementul autohton, geto-dac, ca bază etnică, și elementul roman. Se consideră că procesul etnogenezei românilor și a formării limbii române s-a încheiat în secolele IV-VI e.n.

Dintre primii autori care au făcut referiri, fie și scurte, la limba română, contribuind, în felul acesta, la cunoașterea ei în Europa, Eugeniu Coșeriu menționează: Genebrard (1580), Poza (1587), Zamosius (1593), Duret (1613), Isthvanfius (1622), Opitz (1623), Boxhorn (1652), Gradelehnus (1665), Troester (1666), Skinner (1671), Stienhielm (1671), Hartknoch (1684), Kirchmajer (1686), Kreckwitz (1688), Thunmann (1774), Grisellini (1780), Hervas (1784), Fernow (1808), Vater (1817) (Coșeriu 1994: 23).

Potrivit lui Alf Lombard, limba română constituie, în rîndul limbilor romanice, „al patrulea picior al mesei” alături de italiană, franceză și spaniolă. Lingvistul finlandez Kiparsky, slavist, a afirmat că limba română „este cea mai interesantă din Europa” caracterizare bazată, după Eugeniu Coșeriu, pe poziția „foarte stranie” (Bardu 2007), în comparație cu celelalte limbi romanice, româna fiind o limbă romanică formată fără limba latină clasică și trăind secole de-a rîndul „fără această prezență simultană a limbii latine clasice” (ibidem). Unicitatea limbii române constă, după Kiparsky, și în aceea că, între limbile romanice, este singura care are un substrat al ei specific,

STUDII DE LINGVISTICĂ

cel traco-dacic, față de suratele ei occidentale al căror substrat este, în mare parte, substratul celtic.

Wilhelm Meyer-Lübke a susținut ideea că româna este cea mai autentică dintre limbile neolatine, fiindcă s-a dezvoltat „în mod natural”, fără constrângerea unei limbi clasice.

Dezvoltînd, de-a lungul evoluției sale, diverse trăsături atipice sau necunoscute în limbile neolatine occidentale, româna este calificată de J. Goudet drept „piatra unghiulară” a întregii lingvistice romanice (Goudet 1975-1976: 217).

4. Fiind continuatoarele unor limbi mai vechi indo-europene, și româna, și lituaniana au menținut în structura lor un număr de cuvinte care țin de lexicul indo-european comun. Se cunoaște că proto-indo-europeana avea un vocabular bogat care reflecta cultura materială și spirituală a timpului. În același timp, „lexicul vechi indo-european, care s-a păstrat, mai mult sau mai puțin, în toate limbile indo-europene, nu s-a creat concomitent și într-un singur loc. Constituirea acestui lexic a fost un proces lung și minuțios, despre care putem face doar presupuneri. Diferențele temporale dintre aceste cuvinte ajung pînă la mii de ani” (Sabaliauskas 1990: 7).

„În lituaniană s-a păstrat destul de bine straturul vechi al indo-europenei: denumirile părților corpului, termenii de rudenie, denumirile de copaci și animale, cuvinte legate de fenomenele naturale atmosferice, religie, prejudecăți, denumirile de acțiuni legate de muncă, numeralele, o parte dintre pronume” (ibidem).

În limba română, fondul lexical latin furnizează elementele de bază pentru terminologii care acoperă majoritatea domeniilor vieții materiale și spirituale. În același timp, fondul lexical latin și dacic moștenit, dar și împrumuturile din alte limbi conțin, din perspectivă istorică, o parte a fondului lexical indo-european moștenit.

Obiectul cercetării noastre îl constituie lexicul comun indo-european al limbilor lituaniană și română. *Scopul* este de a releva elementele comune de origine indo-europeană cele mai frecvente în cele două limbi. Respectiv, partea de bază a lucrării o constituie lista cuvintelor comune pentru cele două limbi. Între paranteze sînt date și corespondențele din alte limbi indo-europene, care argumentează și demonstrează statutul de lexic comun indo-european. Diferența aparentă dintre aceste forme trebuie pusă pe seama modificărilor care au survenit în evoluția limbii și care nu se supun întotdeauna regularității schimbărilor fonetice.

Perspectiva cercetării este dinspre lituaniană spre română și cuprinde lexicul timpuriu, căruia îi corespund în lituaniană cuvintele moștenite din proto-indo-europeană și lexicul mai nou, căruia îi corespund cuvintele împrumutate în lituaniană din alte limbi indo-europene cu care aceasta a venit în contact. În ce privește împrumuturile, ne-am limitat la cele rezultate din contactele lituanienei cu limbile slave și germanice. Cercetarea nu a cuprins lexicul internațional. Din punctul de vedere al stratificării etimologice a limbii române, statutul acestor cuvinte în română

STUDII DE LINGVISTICĂ

nu coincide neapărat cu cel din lituaniană: unui împrumut din lituaniană îi poate corespunde în română un cuvânt moștenit prin latină sau unui cuvânt moștenit din lituaniană îi poate corespunde în română un împrumut din altă limbă.

4.1.1. Cuvintele moștenite în lituaniană din proto-indo-europeană: denumirile părților corpului uman. Fiind partea cea mai penetrabilă a unei limbi, lexicul conține și un fond principal de cuvinte în care „intră termenii care denumesc noțiuni fundamentale, curente în viața zilnică a omului, fără de care nu se poate concepe existența unor relații și deci a unei înțelegeri între oameni. Este cazul noțiunilor a căror natură nu necesită sau chiar nu permite o schimbare nici a numelui și nici a conținutului, noțiuni date așa-zicînd odată pentru totdeauna (...). În această ultimă situație se găsesc, înainte de toate, cuvintele care desemnează părțile corpului” (Jordan 1957: 123).

Lituaniana și româna au păstrat unii termeni ce trimit la părțile corpului uman din indo-europeană: **akis – ochi** (let. *acs*, pr. *akis*, rus. *око*, pl. *oko*, sanscr. *ākṣi*, lat. *oculus*, arm. *akn* „ochi, gaură”, toh. A *ak*, span. *ojo*, germ. *Auge*); **alkūnē – cot** (rus. *локоть*, pr. *alkunis*, sanscr. *aratnih*, lat. *ulna*, got. *aleina*, fr. *coude*, span. *gato*); **ausis – ureche** (let. *auss*, rus. *ухо*, *ушу*, av. *uši*, lat. *auris*, got. *auso*, alb. *vesh*, fr. *oreille*, span. *oreja*, germ. *Ohr*); **barzda – barbă** (let. *bārda*, sl. veche *brada*, rus. *борода*, pl. *broda*, lat. *barba*, fr. *barbe*, span. *barba*, germ. *Bart*); **dantis – dinte** (pr. *dantis*, sanscr. *dan*, *dantah*, lat. *dens*, *dentis*, arm. *atamn*, fr. *dent*, span. *diente*, germ. *Zahn*); **kulnis – călcîi** (let. *calx*, toh. A *kolye*); **liežuvis – limbă** (pr. *insuvis*, rus. *язык*, pl. *język*, lat. *lingua*, sanscr. *jihva*, span. *lengua*); **nagas – unghie** (let. *nags*, rus. *ноготь*, sanscr. *nakham*, lat. *unguis*, irl. veche *ingen*, fr. *ongle*, span. *uña*, germ. *Nagel*); **nosis – nas** (let. *nāss* „nară”, rus. *нос*, pl. *nos*, sanscr. *nāsā*, av. *nāh*, lat. *nares*, fr. *nez*, span. *nariz*, germ. *Nase*); **ranka – brîncă** (let. *ruoka*, pr. *rancko*, rus. *рука*, bl. *рка*); **širdis „inimă” – cord** (let. *sirds*, rus. *сердце*, pl. *serce*, sanscr. *hārḍi*, lat. *cor*, *cordis*, arm. *sirt*, het. *kard*, fr. *coeur*, span. *corazón*, germ. *Herz*); **plaučiai – plămîni** (rus. veche *плюче*, pl. *pluca*, sanscr. *klomā*, lat. *pulmo*).

4.1.2. Termeni de rudenie și structură socială. Se cunoaște că în societatea originara indo-europeană familia era bine constituită. În *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, Emil Benveniste pune în evidență caracterul patriarhal al familiei-indoeuropene, ilustrînd modelul „familiei mari”, de tipul celei păstrate pînă în secolul al XIX-lea de către slavii de miazăzi (Benveniste 1968). Și, cu toate că limbile moderne dezvoltă o nomenclatură proprie a termenilor de rudenie, care ilustrează și diferențele de mentalitate de la un popor la altul, o serie de termeni s-au păstrat din indo-europeană: **boba – babă** (let. *baba*, rus., bl. *баба*, ceh. *baba*); **brolis – frate** (let. *bralis*, pr. *brote*, pl. *brat*, rus., bl., *брат*, sanscr. *bhrātā*, av. *brātar*, lat. *frāter*, fr. *frère*, arm. *elbair*, toh. A *pracar*, germ. *Bruder*); **gentis – gintă** (sanscr. *jnātih* „rudă”, lat. *gens*, *gentis*, span. *gente* „oameni”); **moté, motina, mama – mama** (let. *mate*, pr. *mute*, rus. *мать*, pl. *mac*, sanscr. *mātā*, av. *mātar*, lat. *māter*, arm. *mair*, fr. *maman*, *mère*, alb. *motër* „soră”, toh. A *mācar*, span. *madre*, *mamá*, germ. *Mutter*, *Mama*); **nepuotis – nepot**³ (ceh. *net*, *neteře* „nepot de la soră sau frate”, sanscr. *napāt*, av. *napāt*,

STUDII DE LINGVISTICĂ

lat. *nepos*, *nepotis*, alb. *nip*, span. *nieto*); **sesuo**, **sesers** „genitiv” – **soră** (pr. *swestro*, rus., bl. *cecmpa*, pl. *siostra*, sanscr. *svasar*, av. *xvañhar*, lat. *sorrow*, got. *swistar*, arm. *koir*, toh. A *sar*, fr. *soeur*, germ. *Schwester*); **šesuras** – **socru** (rus. *свёкр*, pl. *świekier*, sanscr. *śvaśurah*, av. *xvasura*, lat. *socer*, arm. *skesrair*, span. *suegro*); **tarnas** „slugă” – **tînăr** (sanscr. *tarunah* „tînăr, blînd”, av. *tauruna* „tînăr, băiat”, oset. *tārin* „băiat”, arm. *torn* „nepot”); **tēvas**, **tētis** – **tată** (pr. *tāws*, ucr. *mamo*, pl. *tata*, sanscr. *tatah*, lat. *tata*, alb. *tatë*); **vyras** „bărbat” – **viril** (let. *virš* „bărbat”, sanscr. *vīrah* „bărbat” „ostaș”, av. *vīra* „bărbat” „ostaș”, lat. *vir* „bărbat”, got. *wair* „bărbat”, irl. veche *fer* „bărbat”, toh. A *wir* „tînăr”, span. *viril* „tînăr”); **žentas** – **ginere** (let. *znuots*, rus. *зять*, pl. *zięć*, sanscr. *jnātih*, fr. *gendre*, span. *yerno*).

4.1.3. Lumea animală. Prezența în vocabularul comun indo-european a unor cuvinte care trimit la creșterea animalelor arată că domesticirea și păstoritul constituiau ocupațiile de bază ale indo-europenilor. Alte elemente comune ce trimit la sfera lumii animale oferă indicii asupra spațiului în care s-a format indo-europeana. Din acest strat al lexicului, în română și lituaniană s-au păstrat: **avis** – **oaie** (let. *avs*, rus., bl. *овца*, sanscr. *avih*, lat. *oves*, arm. *hoviw*, span. *oveja*); **bitē** – **albină** (let. *bite*, sl. veche *bъcela*, rus. *пчела*, pl. *pszczoła*, isl. veche *by-*, irl. veche *bech*, span. *abeja*, germ. *Biene*); **blusa** – **ploșniță** (let. *blusa*, rus. *блоха*, pl. *pchła*, sanscr. *plusih*, alb. *plesht*); **lynas** – **lin** (let. *linis*, rus. *линь*, pl. *lin*); **musē** – **muscă** (let. *muša*, rus. *муха*, pl. *mucha*, lat. *musca*, arm. *mun*, alb. *mizë*, fr. *mouche*, span. *mosca*); **paršas** – **porc** (pr. *parstian*, rus. *поросёнок*, pl. *prosię*, curd. *purs*, lat. *porcus*, fr. *porcelet*, span. *puerco*, germ. *Ferkel*); **šamas** – **somn** (let. *sams*, rus. *сом*, pl. *sum*); **šuo**, **šunio** (genitiv) – **cîine** (let. *suns*, sanscr. *śvā*, *śunah* (genitiv), got. *hunds*, arm. *šun*, lat. *canis*, fr. *chien*, germ. *Hund*); **tauras** – **taur** (pr. *tauris*, rus. *туп*, pl. *tur*, lat. *taurus*, alb. *tarok*, span. *toro* „bou”); **udra** – **vidră**, **hidră** (let. *udris*, pr. *udro*, rus. *выдра*, pl. *wydra*, sanscr. *udrah* „hidra”, isl. veche *otr*, germ. *Otter*); **vapsva** – **viespe** (let. *vapsene*, rus. *оса*, *овца*, lat. *vespa*, span. *avispa*, germ. *Wespe*); **veršis** – **vițel** (sanscr. *vrśā* „bărbat; vite mari cornute de sex masculin”, *vrśni* „bărbătesc, puternic; berbec”, lat. *vittelus*, *verres*); **vilkas** – **lup⁴** (let. *vilks*, rus. *волк*, pl. *wilk*, sanscr. *vrkah*, av. *vāhrka*, lat. *lupus*, got. *wulfs*, alb. *ulk*, span. *lobo*, germ. *Wolf*); **voverē** – **veveriță** (let. *vāvere*, pr. *weware*, rus. veche *веверица*, pl. *wiewiórka*, pers. *varvarah*); **žasis** – **gîscă** (let. *zuoss*, rus. *гусь*, pl. *geś*, bl. *zъска*, sanscr. *hamsi*, lat. *anser* (hanser), span. *ganso*, germ. *Gans*); **žvėris** – **fiară** (pr. *swīrins*, rus. *зверь*, pl. *zwierz*, lat. *ferus* „sălbatic”, span. *fiera*)

4.1.4. Lumea vegetală. Termenii care definesc creșterea animalelor sînt mai numeroși decît cei care trimit la activitățile agricole, fapt care permite să se concluzioneze că agricultura a fost practică mai puțin în perioada indo-europenei comune: **alksnis** – **arin** (let. *alksnis*, rus. *ольха*, pl. *olcha*, bl. *елха*, lat. *alnus*, isl. veche *alr*); **aviža** – **ovăz**

3. În lituaniană, *nepuotis* este un arhaism, utilizîndu-se destul de rar. În lituaniana contemporană, se utilizează cu acest sens împrumutul din slavă *anūkas*.

4. Forma inițială a acestui cuvînt s-a schimbat în unele limbi din cauza fenomenului de tabu sau din cauza influenței altor limbi.

STUDII DE LINGVISTICĂ

(let. *auza*, pr. *wyse*, rus. *овёс*, pl. *owies*, lat. *avēna*, germ. *Hafer*); **lazda**⁵ „baston”, – **lozie** (let. *lagzda* „baston”, pr. *laxde* „aluniș”, alb. *lajthi, ledhi* „aluniș”); **linas – in** (let. *lins*, pr. *lino*, rus. *лён, льна* (genitiv), pl. *len*, lat. *lenum*, got. *lein*, alb. *liri*, fr. *lin*, germ. *Leinen*, span. *lino*); **papartis**⁶ „ferigă” – **papură** (let. *paparde* „ferigă”, rus. *папоротник* „ferigă”, pl. *paproc* „ferigă”, bl. *nanpam* „ferigă”, sanscr. *parnam* „aripă, pene, frunză”, av. *parən əm* „aripă, pană”); **sēmenys** „sămînță de in (1), sămînță (2)” – **sămînță** (pr. *semen*, rus. *семя*, pl. *siemię*, lat. *semen, semenis* „sămînță de plantă, urmași”, germ. *Samen*, span. *semilla*); **žirnis**⁷ „mazăre” – **zîrnă, grîu** (let. *zirnis* „mazăre”, pr. *syrne*, rus. *зерно*, pl. *ziarno*, got. *kaur̃n*, irl. veche *gran*, lat. *granum*, germ. *Korn*, span. *grano*).

4.1.5. Lumea neanimată. Un număr impunător de cuvinte ce țin de sfera lumii neanimate s-au păstrat și în lituaniană, și în română: **auksas – aur** (pr. *ausis*, lat. *aurum*, ton. B *yasā*, fr. *or*, span. *oro*); **aušra – auroră** (let. *austra*, sanscr. *usrah* „est”, lat. *aurora*, isl. veche *austr* „est”, fr. *aurore*, span. *aurora*); **debesis „nor” – nebuloasă** (let. *debes* „cer”, slava veche *nebo, nebese* (genitiv), rus. *небо, небеса* „cer”, pl. *niebo*, sanscr. *nabhah* „nebuloasă, ceață, nor, abur”, av. *nabah* „cer, aer”, lat. *nebula* „nebuloasă, ceață” het. *nepiš* „cer”, span. *nebulosa*, germ. *Nebel* „ceață”, fr. *nébuleux*); **diena – ziuă** (let. *diena*, rus. *день*, pl. *dzień*, sanscr. *dinam*, lat. *dies*, alb. *ditë*, span. *día*); **dūmai – fum** (let. *dumi*, rus. *дым*, pl. *dym*, sanscr. *dhūmah*, lat. *fumus*, fr. *fumée*, span. *humo*); **ežeras – iaz** (pr. *assaran*, rus. *озеро*, pl. *jezioro*, arm. *ežr* „mal”); **jūra „mare” – vărsa** (let. *jūra* „mare”, sanscr. *vāri* „apă, ploaie”, av. *vār* „ploaie”, isl. veche *ūr* „ploaie mărunță”, alb. *hurdhë* „lac artificial”, arm. *jur* „apă”, toh. B *war* „apă”); **kalnas „munte” – colină** (let. *kalns* „munte”, lat. *collis*, got. *hallus* „piatră mare, scală”, engl. *hill*, het. *kalmara* „munte”, fr. *colline*, span. *colina*); **laukas „cîmp” – luncă** (let. *lauks* „cîmp”, sanscr. *lokah* „loc deschis, lume”, lat. *lucus* „pădure sfîntă”); **marios – mare** (let. *mare*, pr. *mary*, rus., bl. *море*, pl. *morze*, lat. *mare*, got. *marei*, irl. *muir*, span. *mar*, germ. *Meer*); **naktis – noapte** (let. *nakts*, rus. *ночь*, pl. *noc*, sanscr. *nak, naktam* (acuzativ), lat. *nox, noctis* (genitiv), fr. *nuit*, got. *nahts*, het. *nekut* „seară”, span. *noche*, germ. *Nacht*); **rasa – rouă** (let. *rasa*, rus., bl. *poca*, pl. *rosa*, sanscr. *rasah* „lichid, suc, umezeală”, lat. *ros*, fr. *rosée*, span. *rocío*); **saule – soare** (pr. *saule*, rus. *солнце*, pl. *słońce*, sanscr. *suvar*, av. *hvarə*, lat. *sōl*, got. *sauil*, span. *sol*, germ. *Sonne*); **sniegas – nea, ninge** (pr. *snaygis*, rus. *снег*, bl.

5. În unele dialecte ale limbii lituaniene există cuvîntul *lazdas* „aluniș”. În limba lituaniană contemporană, s-a produs reducerea semantică, cuvîntul restrîngîndu-și sensul la ramura copacului din care se confecționează bastonul. În limba română, *lozie* poate fi raportat la pro-forma indo-europeană, în semnificația cuvîntului producîndu-se transferul de la denotatul *alun*, la denotatul *viță-de-vie*.
6. În lituaniană, letonă, rusă, poloneză, bugară nu s-a păstrat semnificația inițială a rădăcinei. În aceste limbi, cuvîntul cu această rădăcină semnifică „ferigă”, plantă ale cărei frunze se aseamănă cu aripile. În română modificările s-au produs și în direcția transferului, *papură* desemnînd o altă plantă, acvatică.
7. În letonă, prusă, rusă, poloneză, gotă, irlandeza veche și latină, cuvîntul cu această rădăcină are sensul de „bob”. În letonă, s-a produs reducerea semantică, cuvîntul desemnînd *bobul de mazăre*. În română, *zîrnă, grîu* vin din limbi diferite: primul este un împrumut din slavă, al doilea fiind moștenit din latină.

STUDII DE LINGVISTICĂ

снѣг, got. *snaiws*, lat. *nix*, irl. veche *snigid* „ninge”, av. *snaēžaiti* „ninge”, fr. *neige*, span. *nieve*, germ. *Schnee*); **upé** „rîu” – **apă** (let. *upe* „rîu”, pr. *ape* „rîu”, sanscr. *āpah* „apă”, het. *hapa* „rîu”, toh. A *āp* „rîu”); **vanduo** „apă” – **undă** (pr. *wundan* „apă” rus., bl. *вода* „apă”, pl. *woda* „apă”, sanscr. *udan* „apă”, lat. *unda*, got. *wato* „apă”, het. *uatar* „apă”, germ. *Wasser* „apă”, engl. *water* „apă”); **vasara** – **vară** (let. *vasara*, sanscr. *vasantah*, lat. *ver*, isl. veche *var*, rus. *весна* „primăvară”, span. *verano*); **vētra** „vînt puternic” – **vînt** (pr. *wetro*, rus. *ветер*, pl. *wiatr*, bl. *вѣтѣр*, sanscr. *vātah*, lat. *ventus*, got. *winds*, span. *viento*, germ. *Wind*, engl. *wind*); **vilnis** – **val** (let. *vilna*, rus. *волна*, bl. *вѣлна*, av. *var* *əmiš*, alb. *valë*, germ. *Welle*); **žiema** – **iarnă** (let. *ziema*, rus. *зима*, pl. *zima*, sanscr. *himah*, av. *zyā*, *zimō* „frig, iarnă”, lat. *hiems*, arm. *jmern*)

4.1.6. Construcție, tehnică, uz casnic. Mai puține sînt substantivele care indică „obiecte materiale, care, din cauza că sînt produsul muncii depuse de oameni în vederea satisfacerii nevoilor curente ale vieții, se modifică și se înnoiesc neconținut, tocmai pentru a corespunde din ce în ce mai bine acestui scop. Progresul tehnic (în sens larg) este, datorită muncii, mereu în dezvoltare și în creștere, ducînd la invenții și descoperiri de obiecte din ce în ce mai perfecte, care iau locul altora sau se adaugă la cele deja existente. Urmarea, din punct de vedere lingvistic, sînt pe de o parte dispariția numirilor de obiecte devenite inutile și înlocuirea lor prin numirile obiectelor noi...” (Jordan 1957: 120-121). Din acest motiv, lexicul indo-european comun înscrie la acest capitol un număr mai mic de cuvinte menținute în cele două limbi: **akstinas** „ghimpe” – **ac** (let. *akstins* „ghimpe”, rus. *осмен* „ghimpe”, ceh. *osten* „ghimpe”, lat. *acus*, got. *ahs* „partea superioara a grîului”, span. *aguja*); **ašis** – **osie, axă** (let. *ass*, pr. *assis*, rus. *ось*, pl. *oś*, sanscr. *aksah*, lat. *axis*, germ. *Achse*, span. *eje*); **gardas** „parte a unei construcții sau a unui spațiu în care sînt ținute animalele, țarc” – **gard** (slava veche *gradъ* „oraș, castel, livadă”, rus. *город* „oraș”, sanscr. *grhah* „casă”, got. *gards* „o parte sau întreaga construcție pentru animale”, alb. *gardh*, germ. *Garten* „livadă îngrădită”); **jungas** „căpăstru; pereche de boi care ară pămîntul” – **jug** (let. *jugs*, rus. *узо*, pl. *igo*, av. *yuga*, het. *iugan*, lat. *iugum*, germ. *Joch*, span. *yugo*, sanscr. *yugam* „o pereche de animale de casă care sînt folosite la munci; rude, generație”); **medus** – **miere** (pr. *meddo*, rus. *мѣд*, pl. *miód*, sanscr. *madhu* „miere, lapte, băutură dulce”, av. *mathu* „vin din pomușoare”, toh. B. *mit*, span. *miel*); **pelai** – **pleavă** (pr. *pelwo*, rus. *нелѣва*, ceh. *pleva*, sanscr. *palāvah*, lat. *palea*); **ratas** – **roată** (let. *rats*, sanscr. *rathah* „car, căruță”, av. *ratha* „car, căruță”, lat. *rota* „car, roată”, irl. veche *roth*, span. *rueda*, germ. *Rad*); **stogas** „acoperiș” – **stog** (let. *stags* „acoperiș”, pr. *stogis* „acoperiș”, irl. veche *tech*, *teg* „casă”, rus. *смог*); **vilna** – **lînă** (let. *vilna*, pl. *welna*, sanscr. *ūrnā*, av. *varənā*, lat. *lāna*, fr. *laine*, het. *hulana*, span. *lana*, germ. *Wolle*).

4.1.7. Credințe, prejudecăți și alte noțiuni abstracte. Reieșind din numărul de unități lexicale păstrate, se poate afirma că domeniul în care au survenit cele mai multe schimbări este cel al credințelor și prejudecăților: **dievas** – **dumnezeu** (let. *dievs*, pr. *deiws*, sanscr. *devah*, av. *daevō* „demon”, lat. *deus*, fr. *dieu*, span. *Dios*); **kaina**⁸ „preț”

STUDII DE LINGVISTICĂ

– **a se căina, a se pocăi** (rus. цена „preț”, pl. cena „preț”, av. kaēnā „pocoianie, pedeapsă, mesti”, irl. medie cin „vină”); **katras – care** (lat. katrs, rus. котры, pl. który, ceh. ktery, sanscr. katarah, av. katāra, span. cual); **liga „boală” – lingoare** (let. liga „boală”, alb. ligë „boală”); **sapnas⁹ „vis” – somn** (let. sapnis „vis”, rus. сон „vis, somn”, pl. sen „vis”, bl. сөн „vis”, sanscr. svapnah „vis, somn”, toh. B späne, lat. somnus, av. xvafna, arm. kun, het. sup „a dormi”, span. sueño „vis, smnolență”); **šlovė – slavă** (let. slava, rus., bl. слава, sanscr. śravah, av. sravah); **valia – voie, voiață** (let. vala, rus., bl. воля, pl. wola, sanscr. varah „dorință”, av. vāra, germ. Wille, span. voluntad); **vardas „prenume” – verb „cuvânt”** (let. vārds „prenume, cuvânt”, lat. verbum, pr. wirds „cuvânt”, got. waurd „prenume”). La aceeași categorie, indicăm și pronumele: **aš – eu** (let. es, sl. veche azъ, rus. я, bulg. аз, яз, sanscr. aham, av. azem, lat. ego, arm. es, fr. je, span. yo, germ. ich, engl. I); **savas** – (al) său (lat. savs, prus. swais, rus., bl. своў, sanscr. sva, lat. sovos, span. su, germ. sein); **tu – tu** (let. tu, rus. ты, pl. ty, sanscr. tvam, tuvam, lat. tu, irl. veche tū, arm. du, alb. ti, toh. A tu, fr. tu, tois, span. tú, germ. du, engl. you).

4.1.8. Numeralul. Ideea de număr este materială și implică existența în realitatea înconjurătoare a unei cantități definite de obiecte. De aceea sistemul de numărare poate fi influențat de condițiile vieții economice. Deși lexemele ce denumesc primele zece unități s-au păstrat, modul de numărare de la zece în sus este diferit de la o limbă la alta: **vienas – unu** (let. viens, lat. unus, irl. veche óin, fr. un, span. uno, germ. eins); **du – doi** (let. divi, rus. два, pl. dwa, sanscr. duvau, lat. duo, alb. dy, fr. deux, span. dos, germ. zwei); **trys – trei** (let. tris, rus. мпу, sanscr. trayah, lat. tres, alb. tre, hit. tri, toh. B trai, fr. trois, span. tres, germ. drei); **keturi – patru** (let. četri, rus. четыре, sanscr. catvāra, lat. quattuor, fr. quatre, arm. čork’, span. cuatro); **penki – cinci** (let. pieci, sansc. panca, lat. quinque, arm. hing, fr. cinq, span. cinco, germ. fünf); **šeši – șase** (let. seši, rus. шесць, sanscr. sat, lat. sex, toh. A sāk, got. saihs, fr. six, span. seis, germ. sechs); **septyni – șapte** (let. septīni, rus. семь, lat. septem, got. sibun, sanscr. sapta, av. hapta, fr. sept, span. siete, germ. sieben); **aštuoni – opt** (let. astuoni, lat. octō, got. ahtau, toh. B okt, rus. восемь, av. ašta, span. ocho, germ. acht); **devyni – nouă** (let. devini, rus. девять, sanscr. nava, av. nava, lat. novem, got. niun, fr. neuf, span. nueve, germ. neun); **dešimt – zece** (let. desmit, rus. десять, pl. dziesięć, sansc. daśa, av. dasa, lat. decem, toh. B sa, fr. dix, span. diez, germ. zehn); **šimtas – sută** (let. simts, rus. сто, lat.

8. Rădăcina indo-europeană respectivă s-a păstrat în verbul *a se căina* și este legată de cel de-al doilea sens, păstrat în avară și irlandeza medie. În limba letonă și în limba rusă, cuvântul *kaina* și, respectiv, *țena*, actualizează și sensul legat de „vină”, însă doar contextual. Substantivul *kaina* are legătură cu rădăcina verbului indo-european *kuei* „a atrage atenția, a aprecia, a evalua” (sansanscr. *cāyati* „înțelege, se teme, respectă”; slava veche *kajati se* „a-și recunoaște vina”). Cu acest din urmă sens, în română se utilizează verbul omorizic *a se pocăi*.

9. În unele limbi indo-europene s-a păstrat verbul (baza derivativă) de la care au fost derivate substantivele respective (sansanscr. *svapiti* „doarme”, rus. *spati* „a dormi”). De la verbul indo-european *svapiti-spati*, s-au format substantive care au reținut în structura lor două sensuri: (1) vis, (2) somn (sanscrita, albaneza, rusa).

STUDII DE LINGVISTICĂ

centum, sanscr. *śatam*, av. *satem*, toh B. *kānte*, fr. *cent*, span. *cien*). Cu puține excepții, numeralele ordinale s-au format în baza celor cardinale: **pirmas** – **primul** (let. *pirmais*, lat. *primus*, dot. *fruma*, rus. *первый*, pl. *pierwszy*, av. *paurva*, alb. *parë*, toh. A *pārvat*, fr. *premier*, span. *primero*); **antras** – **anterior** (let. *uotrs*, prus. *anters*, sanscr. *antarāh*, oset. *āndār*, span. *anterior*); **trečias** – **terțius**, al treilea (let. *trešais*, rus. *третий*, lat. *tertius*, alb. *tretë*, toh. B *trit*, span. *tercero*, germ. *dritte*); **ketvirtas** – **al patrulea** (prus. *kettwirts*, rus. *четвертый*, pl. *czwarty*, sanscr. *caturthah*, lat. *quartus*, toh. A *štärt*, fr. *quatrième*, span. *cuarto*); **penktas** – **al cincilea** (let. *piektais*, pr. *penckts*, pl. *piąty*, sanscr. *pañcathah*, lat. *quintus*, toh. B *pinkte*, fr. *cinquième*, span. *quinto*, germ. *fünfte*); **šeštas** – **al șaselea** (rus. *шестой*, pl. *szósty*, bl. *шестму*, sanscr. *sasthah*, lat. *sextus*, got. *saihsta*, toh. B *skaste*, span. *sexto*, germ. *sechste*); **septintas** – **al șaptelea** (let. *septitais*, pr. *septmas*, rus. *седьмой*, pl. *siódmy*, sanscr. *saptamah*, lat. *septimus*, fr. *septième*, span. *séptimo*, germ. *siebente*); **aštuntas**, **ašmas** – **al optulea** (pr. *asmus*, pl. *ośmy*, ceh. *osmy*, av. *aštemō* sanscr. *astamah*, span. *octavo*, germ. *achte*); **devintas** – **al noulea** (let. *devitais*, pr. *newints*, rus. *девятый*, bulg. *девети*, sanscr. *navamah*, lat. *nonus*, toh. B *nunte*, fr. *neuvième*, span. *noveno*, germ. *neunte*); **dešimtas** – **al zecelea** (let. *desmitais*, pr. *dessimts*, rus. *десятый*, pl. *dziesiąty*, sanscr. *daśamah*, lat. *decimus*, irl. veche *dechmad*, fr. *dixième*, span. *décimo*, germ. *zehnte*).

4.1.9. Activități fizice și psihice. În *Dictionnaire étimologique de la langue latine*, A. Meillet afirmă că „verbele se împrumută puțin, și verbele radicale din limba latină au șansă de a fi indo-europene, chiar atunci când n-au corespondente exacte în nici o altă limbă indo-europeană” (Meillet 1939: X). În opinia lui I. Jordan, situația se explică prin faptul că „acțiunile și stările, pe care le exprimă verbele, sînt oricum limitate ca număr și existente, așa-zicînd, din capul locului, în sensul că aparțin la manifestările curente și de fiecare moment ale omului și ale ființelor și lucrurilor din lumea înconjurătoare” (Jordan 1957: 117). Lexicul indo-european comun pentru lituaniană și română înscrie următoarele verbe: **arti**¹⁰ – **a ara** (let. *art*, sl. veche *orati*, lat. *aro*, -are, got. *arjan*, toh. B *āre*, span. *arar*); **barti** „a certa” – **a (se) bate** (let. *bart* „a certa”, slava veche *brati* „a lupta”, rus. *бороться* „a lupta”, lat. *ferio*, ire „a bate, a împunge”, isl. veche *beria* „a bate”, alb. *bie* „bat”); **bliauti** „a zbiera (cu referire la oi și oameni)” – **a blehăi** (let. *blaut* „a zbiera (cu referire la oi și oameni)”, sl. *bljuvati* „a vomita”, pl. *bluć* „a zbiera (cu referire la oi și oameni)”; **būti**¹¹ – **a fi** (let. *but*, rus. *быть*, pl. *być*, sanscr. *bhavati*, av. *bavaiti*, lat. *fui* (fost), alb. *buj* „trăiesc, înnoptez”, irl. veche *buith*, engl. *be*); **duoti** – **a da** (let. *duot*, pr. *dat*, rus. *дать*, pl. *dać*, sanscr. *dadāti*, av. *dadāiti*, lat. *dō*, -are, arm. *tam* „dau”, alb. *dhashë* „am dat”, span. *dar*); **gimti** „a se naște” – **a veni** (let. *dzimt* „a se naște”, sanscr. *gamati*, v. *jamaiti*, lat. *venio*, -ire, toh. A *kām*, *kum*, span. *venir*, germ.

10. În ambele limbi există multiple derivate de la acest verb, care dezvoltă semnificații diferite: lit. *arklas* „plug”, *arklys* „cal”, *oras* „aer”; etc.; rom. *arătură*, *arat*, *arabil* etc.
11. În ambele limbi există multiple derivate de la acest verb, care dezvoltă semnificații diferite: lit. *butas* „apartament”, *būtis* „existență”, *buitis* „viața de toate zilele”, *būdas* „fire”; rom. *ființă*, *fire* etc.

STUDII DE LINGVISTICĂ

kommen, engl. *come*); **grēbti** – **a grebla** (let. *grebt*, rus. *зресту*, sanscr. *grbhayati* „a prinde”, av. *geurvayeiti* „a prinde, a ține”, got. *graben* „a săpa”); **grūsti**, **grūdo** „a îndesa” – **a grāmādi** (let. *Grust* „a îndesa”, rus. *зрyдa* „grămadă”, isl. veche *grautr* „crupe”); **kqsti** „a mușca” – **a căasca** (let. *kuost* „a mușca”, rus. *кyс* „îmbucătură”, sanscr. *Khādati* „mușcă”); **kepti** – **a coace** (let. *cept*, rus. *печь*, pl. *piec*, sanscr. *pacati* „a fierbe, coace”, av. *pačaiti*, lat. *coquo*, -ere „a pregăti bucate”, alb. *pjek*, toh. A *pāk* „a se coace; a fierbe”, germ. *backen*, engl. *bake*); **kinkyti**, **kinko** „a pune căpăstrul, a înhăma” – **a încinge** (sanscr. *kancatē* „a lega”, lat. *cingo*, -ere); **klausyti** – **a asculta** (let. *klausit*, rus. *слушaть*, pl. *śluchać*, sanscr. *śrnoti*, lat. *clueo*, -ere „a se chema”, bret. *clevout*, toh. B *klyaus*, span. *escuchar*); **kloti** „a pune” – **a clădi** (let. *Klat* „a pune”, rus. *клaсть* „a pune”, pl. *kłasc* „a pune”, got. *afhlaþan* „a pune”); **liežti**, **laižyti** – **a linge** (let. *laizit*, rus. *лизaть*, pl. *lizać*, sanscr. *lihati*, av. *raēz*, lat. *lingo*, -ere, arm. *lizem*, irl. veche *ligim*, fr. *lécher*, germ. *lecken*, engl. *lick*); **lipti**, **lipdyti** – **a lipi** (let. *lipt*, rus. *ленить*, bl. *лепя*, sanscr. *rip* „a unge, a lipi, a minți”, lat. *lippus* „ulduros”, toh. A *lip*, het. *lip* „a unge”); **loti** – **a lătra** (let. *lat*, rus. *лаять*, pl. *lajać*, sanscr. *rāyati*, oset. *рæyун*, lat. *lātro*, -are, alb. *leh*, arm. *lam* „plîng”, span. *ladrar*); **malti** – **a mărunți** (let. *malt*, pr. *meltan* „făină”, rus. *молоть*, pl. *mleć*, sanscr. *mrnāti*, lat. *molo*, -ere, arm. *malem*, alb. *miell* „făină”, het. *malla*, toh. B *mely*, span. *moler*, germ. *mahlen*); **mazgoti** „a spăla” – **a mizgāli** (let. *mazgat* „a spăla”, sanscr. *majjati* „se înneacă”, lat. *mergo*, -ere „a scufunda”); **melžti** – **a mulge** (bl. *мълзя*, av. *marəzaiti*, lat. *mulgeo*, -ere, alb. *miel*, toh. *mālk*, germ. *melken*); **miešti**, **maišyti** – **a mesteca** (let. *maisit*, rus. *месить*, pl. *miesić*, sanscr. *meksayati*, av. *misceo*, -ere, irl. veche *mescaim*, span. *mezclar*, germ. *mischen*); **minti**¹², **minėti** – **a aminti** (let. *minet*, *mit*, rus. *мнить*, bl. *мня* „gîndesc”, sanscr. *manyate* „gîndește”, av. *minyete*, lat. *memini* „îmi amintesc”, toh. A *mnu* „gîndire”, het. *memmāi* „vorbește”); **mirti**¹³ – **a muri** (let. *mirt*, rus. *умереть*, bl. *мра*, sanscr. *mriyate* „moare”, av. *miryete*, lat. *morio*, *mori*, fr. *mourir*, arm. *meranim* „mor”, het. *mer* „a dispărea”, span. *morir*); **pešti**¹⁴ – **a pișca** – **a pișca**, **a pieptăna** (let. *pesties* „a se agăța de cineva”, lat. *pecto*, -ere „a se pieptăna, a trage de păr, a smulge lina”); **pilti**¹⁵ „a turna” – **a împlini** (let. *pilt* „a turna”, pr. *pilnan* „plin”, rus. *полный* „plin”, sanscr. *prnāti* „toarnă”, lat. *pleo*, -ere, got. *fulls* „plin”, arm. *helum* „vârs”). **Pinti** – **împleti** (let. *pît*, sl. veche *peți*, rus. *пять*, *плесту*, bl. *пъна*, got. *spinnam* „a îvîrți, a toarce”, arm. *hanum* „a țese”); **pirkti** „a cumpăra” – **a purta** (let. *pirkt* „a cumpăra”, irl. veche *renim* „vinde”, sanscr. *piparti* „transfera, trece, conduce”, lat. *porto*, -are); **plakti** „a se biciui; a ascuți” – **a plînge** (rus. *плакать*, pl. *plakać*, bl.

12. Aceeași origine o au cuvintele din lituaniană: *manyti* „gîndește”, *mintis* „gînd”, *atmintis* „memorie”, *išmintis* „înțelepciune”, *menas* „artă”.

13. În lituaniană există și alte lexeme cu această rădăcină: *mirtis* „moarte”, *merdėti* „a fi pe (patul de) moarte”, *marinti* „a grăbi moartea cuiva”, *nuomaris* „epilepsie”, *maras* „ciumă” etc.

14. Sensul primar al acestei rădăcini este de a *smulge lina*. Aceeași rădăcină o are și arhaismul din lituaniană *pecus* „animale domestice”. În sanscrită *paśuh* semnifică „animal domestic”.

15. În lituaniană există mai multe lexeme cu aceeași rădăcină care și-au modificat puțin sensul: *pilnas* „plin”, *pilvas* „burtă”, *pilis* „castel”.

STUDII DE LINGVISTICĂ

плача „plîns”, lat. *plango*, -ere „a bate”, engl. *flōcan* „a blestema”); **plauti** „a spăla” – **a ploua** (let. *plaut* „a turna”, sanscr. *plāvayati* „toarnă”, lat. *pluit*, -ere „a ploua”, arm. *luanam* „a spăla”, toh. A *plu* „a zbura”, toh. B *plewe* „velier”); **pūti** – **a putrezi** (let. *put*, sanscr. *pūyati* „putrezește; miroase urît”, lat. *pūteo*, -ere, got. *fūls* „putrezit”, arm. *hu* „sînge cu puroi”); **raugēti** – **a rîgîi** (let. *raudzet*, rus. *рыгать*, pl. *rzygać*, lat. *ērūgo*, -ere, arm. *orcām*); **rēkti** – **a rācni** (let. *rekt*, sl. veche *rešti* „a vorbi”, rus. *речь* „limbă”, sanscr. *racayati* „pregătește, creează”, lat. *racco*, -are „a urla (cu referire la tigrul)”, irl. veche *reimn* „strigăt”, toh. A *rake* „cuvînt, limbă”); **sēdēti** – **a ședea** (let. *sedet*, pr. *sindats*, sl. veche *sēdēti*, rus. *сидеть*, lat. *sedeo*, -ere, got. *sitan* „a ședea; a trăi”, irl. veche *sitja*); **siūti** – **a însăila** (let. *šut*, rus. *шум*, pl. *szyc*, sanscr. *sīvyati*, oset. *xujun*, lat. *suō*, -ere, got. *siujan*, het. *šumanza* „ață, funie”); **skaityti** – **a citi** (let. *skaitit* „a citi, a socoti”, rus. *читать*, ceh. *čisti* „a citi, a socoti”, sanscr. *cetati* „a observa”); **skiesti** „a dilua” – **a scinda** (pr. *skijstan* „curat”, sanscr. *chinatti* „a împărți, a tăia”, lat. *scindo*, -ere „a despărți, a rupe”, got. *skaidan* „a despărți”); **skobti** – **a scobi** (rus. *скобель* „daltă”, lat. *scabo*, -ere „a scărpină; a răzui”, got. *skaban* „a friza, a răzui”, irl. veche *skafa* „a răzui, a rupe”); **spjauti** – **a scuipa** (sl. veche *plōvati*, rus. *плевать*, pl. *pluć*, sanscr. *sthivati*, lat. *spuo*, -ere, got. *speiwan*); **stoti** – **a sta** (let. *stat*, rus. *стать*, ceh. *stati*, sanscr. *tisthati*, av. *hištaiti*); **šerti** „a hrăni animalele” – **a sătura** (let. *sert* „a hrăni animalele”, arm. *ser* „urmași”, alb. *thjerre* „mîncare, produse”); **tirpti** – **a se topi** (let. *tirpt*, pl. *cierpnać*, rus. *тает* „a răbda”, lat. *torpeo*, -ere „a fi zgribulit”); **tremti** „a exila” – **a trimite**, **a tremura** (let. *trimpt* „a exila”, rus. *труситься* „a scutura”, lat. *tremo*, -ere „a tremura”, toh. B *tremi* „răutate”); **trypti**, **trepsēti** – **a trepăda** (rus. *труситься* „a trage; a rupe”, bl. *труситься* „omor”, lat. *trepidus* „speriat, tremurător”, sanscr. *trprah* „nestatornic, grăbit”); **veikti** „a se ocupa cu ceva” **iveikti** – **a învinge** (let. *veikt* „a face; a birui”, rus. *век* „secol”, got. *weihan* „a lupta”, isl. veche *veig* „putere”, lat. *vinco*, -ere, irl. veche *fichim* „lupt”); **veizdēti** „a vedea, a căuta” – **a vedea** (pr. *waist* „a ști, a cunoaște”, rus. *ведать* „a ști, a avea în vedere”, pl. *wiedzieć* „a ști”, sanscr. *veda* „cunoaște”, lat. *video*, -ere „a privi, a vedea”, got. *witan* „a cunoaște”); **veidas** „față” **vaizdas** „vedere, peisaj”; **versti** „a întoarce; a traduce; a învîrți” – **a învîrți** (pr. *wirst* „a deveni”, rus. *вертеться*, bl. *вртятя*, sanscr. *varatate* „se învîrte”, av. *varət*, lat. *verto*, -ere, fr. *renverser*, toh. A *wärt* „a arunca”); **vesti** „a se însura; a duce pe cineva” – **nevastă** (let. *vest* „a se însura; a duce pe cineva”, west, rus. *весть* „a duce pe cineva”, irl. veche *fedim* „duc”, sanscr. *wadhūh* „noră, soție tînără”, av. *vad* „a se însura”, het. *huititiia* „a duce după sine”); **žinoti** – **a cunoaște** (let. *zinat*, rus. *знать*, pl. *znać*, sanscr. *jānāti*, lat. *nosco*, -ere, got. *kunnan*, arm. *caneay* „l-am cunoscut, recunoscut”, toh. A *kna*).

4.1.10. Culori și alte calități. „Situția adjectivelor seamănă, în opinia lui I. Jordan, cu a verbelor, întrucît, întocmai ca acestea, adjectivale se împrumută relativ mai greu și mai rar. Faptul se datorește naturii conținutului exprimat de adjective, un conținut adesea stabil, nesupus sau mai puțin supus modificărilor provocate de lumea

STUDII DE LINGVISTICĂ

înconjurătoare, nelegat de producție” (Jordan 1957: 120). În lituaniană și română descoperim corespondențe ce țin de lexicul comun indo-european: **ankštas - îngust** (rus. узкий, pl. wąski, sansanscr. amhuh, lat. angustus, got. aggwus, arm. anjuc, bret. encq, germ. eng, span. angosto); **aštrus** „ascuțit”, „picant” – **acru, ascuțit** (rus. острый „ascuțit”, „picant”, pl. ostry „ascuțit”, „picant”, sansanscr. aśrih „ungher, colț”, „lamă”, lat. ācer „acru”, alb. athëtë „acru”, irl. medie ochar „colț, iezătură, vistup”); **dešinys, dešinė** „partea dreaptă” – **drept** (rus. десница „mîna dreaptă”, bl. decen „partea dreaptă”, sansanscr. daksinah „drept, sudic, repede”, av. dašinō „partea dreaptă”, lat. dexter, directus, alb. djathë); **ilgas - lung** (let. ilgš, rus. долгий, pl. długi, bl. дълг, sansanscr. dīrghah, av. darāga, het. daluga, lat. longus, fr. long, germ. lang, engl. long); **lėtas** „încet” – **leneș, lent** (sl. veche lěnъ, rus. лень „leneș, lene”, lat. lēnis „mîngîitor”, let. lent, span. lento „lent”); **mandras - mîndru** (let. miodrs „vioi”; rus. мудрый „deștept”, bl. мьдър „deștept”; sansanscr. medhā „deșteptăciune, putere sufletească”); **naujas - nou** (pr. nauns, rus. новый, pl. nowy, sansanscr. navah, av. nava, lat. novus, fr. nouveau, got. niujis, arm. nor, span. nuevo, germ. neu, engl. new); **nuogas - nud** (let. nuogs, rus. нагой, pl. nagi, sansanscr. nagnah, lat. nudus, fr. nu, irl. veche nocht, span. desnudo, germ. nackt, engl. nude, naked); **pastaras - posterior** (let. pastars, lat. posterus, span. posterior); **plonas** „slab, subțire” – **plan** (let. plans „plan”, lat. planus, span. plano); **raibas** „alb cu negru” – **roib** (let. raibs „alb cu negru”, irl. veche riabah „cu pete”); **raudas, raudonas - roșu** (pl. rudy „cafeniu”, sansanscr. rōhitah, lat. rufus, irl. veche rūad, fr. rouge, span. rojo, germ. rot, engl. red); **senas - senil** (let. sens, sansanscr. sanah, av. hana, lat. senex, senis, arm. hin, irl. veche. sen, span. senil „care uită”, germ. senil); **sotus - sătul** (pr. sātuinei, rus. сымый, lat. sates, irl. veche sāith, germ. satt); **šventas - sfînt** (pr. swent, rus. святой, lat. sanctus, av. spənta, fr. saint, span. santo); **vetušas - vetust** (rus. ветхий, pl. wiotchy, bl. ветэх, lat. vetus, span. viejo).

4.2. Împrumuturi slave în lituaniană. La nivelul stratului lexical indo-european împrumutat de lituaniană din slavă, pot fi descoperite, de asemenea, corespondențe, cu lexicul românesc. În limba română însă, aceste cuvinte au origini diferite, nefiind împrumutate întotdeauna din limbile slave: **agrastas** (< pl. agrest) – **agriș** (< magh. egres); **aliejus** (< pl. olej, biel. алеў) – **ulei** (< sl. olej); **altorius** (< pl. ołtarz) – **altar** (< lat. altarium); **alyva** (< pl. oliwa) – **olivă** (< lat. oliva, germ. Olive, fr. olive.); **apaštalas** (< pl. apostoł) – **apostol** (< sl. apostolŭ); **arbūzas** (< rus. арбуз) – **harbuz** (< turc. harbuz); **bajoras** (< rus. боярин) – **boier** (< sl. boljarinŭ); **barštis** (< biel. боршч) – **borș** (< rus., ucr. боршч), **barsukas** (< rus. борсук) – **bursuc** (< tc. borsuk); **cukrus** (< pl. cukier) – **zahăr** (< ngr. záhari, bg. zahar); **grikis** (< rus. гречка) – **hrișcă** (< ucr. hrecka); **grotos** (< pl. graty) – **grație** (< lat. gratis); **kamara** (< biel. камора, pl. komora) – **cămară** (< probabil, lat. camara); **kanapė** (< rus. конопля) – **cînepă** (< lat. canapa); **karalius** (< rus. кароль) – **crai** (< sl. kralŭ); **karpis** (< pl. karp) – **carp** (< fr. carpe, lat. carpus); **kaštonas** (< pl. kasztan) – **castană** (< ngr. kástanon), **kmynas** (< pl. kmin) – **chimion**

STUDII DE LINGVISTICĂ

(< tc. *kimyon*); **kreida** (< pl. *krejda*) – **cretă** (< lat. *creta*); **krienas** (< biel. *хрен*) – **hrean** (< sl. *hrěňŭ*); **krikštas** (< rusa veche *крѣсть* „cruce”) – **creștinare** (< creștina, creștin, lat. *christianus*); **krikštyti** (< rusa veche *крѣстуми* „cruce”) – **creștina** (< creștin, lat. *christianus*); **kruopos** (< biel. *крупа*) – **crupe** (< ucr. *krupy*); **kryžius** (< pl. *krzyż*, biel. *крыж*) – **cruce** (< lat. *crux*, -*cis*); **mėta** (< biel. *мята*) – **mentă** (< sl. *menta*, lat. *mentha*, fr. *menthe*); **mišia**, **mišios** (< pl. *msza*) – **mesă** (< it. *messa*, fr. *messe*, germ. *Messe*); **morka** (< biel. *морква*) – **morcov** (< bg. *morkov*); **mužikas** (< rus. *мужик* „bărbat”) – **mojic** (< rus. *музик*); **pagonis** (< pl. *pogan*, biel. *погань*) – **păgîn** (< lat. *paganus*); **paltas** (< pl. *palto*, biel. *паліто*) – **palton** (< fr. *paletot*); **parapija** (< pl. *parafia*) – **parohie** (< lat. *parochia*, germ. *Parochie*); **pasninkas** (< biel. *поснік*) – **post** (< sl. *postŭ*); **pipiras** (< rusa veche *пѣпѣръ*) – **piper** (< ngr. *pipéri*, sl. *piperŭ*); **popiežius** (< pl. *papież*) – **papă** (< sl. *papa*); **priotelius** (< rus. *приятель*) – **prieten** (< sl. *prijateljŭ*); **ridikas** (< rusa veche *рѣдькѣ*) – **ridiche** (< lat. *radicula*); **rojus** (< biel. *раі*, pl. *raj*) – **rai** (< sl. *raj*); **rožė** (< biel. *рожа*) – **roză** (< fr. *rose*, it., lat. *rosa*, germ. *Rose*); **ryžiai** (< pl. *ryż*) – **orez** (< bg. *oriz*); **šalikas** (< pl. *szalik*, biel. *шалук*) – **șal** (< tc. *sal*); **salota** (< pl. *sałata*) – **salată** (< ngr. *saláta*); **skrynیا** (< biel. *скрыня*, pl. *skrzynia*) – **scrin** (< rus. *skrin*, lat. *scrinium*); **stiklas** (< rusa veche *стъкло*) – **sticlă** (< sl. *stítklo*); **vyšnia** (< biel. *вішня*) – **vișină** (< sl. *višnja*).

Prezența unor elemente comune la nivel de lexic pentru litunaiană și română indică asupra „unității” indo-europene menținute de cele două limbi, asupra unor elemente comune de cultură materială și spirituală, păstrate în pofida determinărilor geografice și istorice. ♣

Bibliografie:

- Bardu, N., *Conceptia lui Eugeniu Coșeriu despre limba română (I)*, în *Limba română* (Chișinău), nr. 1-3, anul XVII, 2007.
- Benveniste, E., *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, Paris, 1969.
- Coșeriu, E., *Limba română în fața Occidentului. De la Genebrardus la Hervas. Contribuții la istoria cunoașterii limbii române în Europa occidentală*, Cluj-Napoca, 1994.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, 2000.
- Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- Goudet, J., *La romanité orientale: Considérations méthodologiques*, în *Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität*, Freiburg/ München, 3, 1975-1976.
- Gunnemark, E. V., *Countries, peoples and their languages*, Gothenburg, 1992. www.ethnologue.com.
- Iordan, I., *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1957.
- Kavaliauskas, V., *Pasaulio kalbos*, Vilnius, 2000.
- Manoliu Manea, M., *Gramatica comparată a limbilor romanice*, București, 1971.
- Meillet, A., *Dictionnaire etimologique de la langue latine*, Paris, 1939.
- Rosetti, Al., *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, București 1968.
- Sabaliauskas, A., *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius, 1990.

STUDII DE LINGVISTICĂ

Sabalaiuskas, A., *Žodžiai atgyja*, Vilnius, 2000.

Zinkevičius, Z., *Lietuvių kalbos kilmė*, I dalis, Vilnius, 1984.

Rezumat: Sînt relevate elementele comune de origine indo-europeană cele mai frecvente în limbile română și lituaniană. Perspectivă cercetării este dinspre lituaniană spre română și cuprinde lexicul timpuriu, căruia îi corespund în lituaniană cuvintele moștenite din proto-indo-europeană și lexicul mai nou, căruia îi corespund cuvintele împrumutate în lituaniană din alte limbi indo-europene cu care aceasta a venit în contact. Din punctul de vedere al stratificării etimologice a limbii române, statutul acestor cuvinte în română nu coincide neapărat cu cel din lituaniană: unui împrumut din lituaniană îi poate corespunde în română un cuvînt moștenit prin latină sau unui cuvînt moștenit din lituaniană îi poate corespunde în română un împrumut din altă limbă. Partea de bază a lucrării o constituie lista cuvintelor comune pentru cele două limbi. *Cuvinte-cheie: lexic indo-european, evoluția limbilor, cuvînt moștenit, împrumut, contacte lingvistice, cuvinte comune, limba română, limba lituaniană.*

Indo-European Common Vocabulary in Lithuanian and Romanian

Summary: The common elements of Indo-European origin, the most frequent in Romanian and Lithuanian are revealed. The research perspective is from Lithuanian to Romanian and includes the early vocabulary, to which words inherited from proto-Indo-European in Lithuanian correspond, and the newer vocabulary, to which correspond the words borrowed by Lithuanian from other Indo-European languages with which it has been in contact. From the point of view of the etymological stratification of Romanian, the status of these words in Romanian does not necessarily coincide with that in Lithuanian: a word borrowed from Lithuanian may correspond to a Romanian word that came from Latin, or a word inherited from Lithuanian may correspond in Romanian to a word borrowed from another language. The list of words common in both languages constitutes the basic part of the research.

Keywords: Indo-European vocabulary, language evolution, inherited word, loan, linguistic contacts, common words, Romanian, Lithuanian.

Premise ale universalității frazeologismelor somatice

Elena LĂCUSTA, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova

Termenii somatici sînt cel mai frecvent utilizați de vorbitori și, ca urmare, intră frecvent și în structura frazeologismelor. Atît în română, cît și în rusă, frazeologismele somatice sînt numeroase și cu o frecvență mare în comunicare. Acest lucru se datorează, în primul rînd, viziunii antropocentrice asupra lumii¹. Numeroase fenomene, din diverse domenii, inclusiv cel emoțional, sînt numite, interpretate prin raportare la părțile corpului omenesc.

Calitatea antropocentrică a tabloului lumii poate fi explicată și prin faptul că nimic nu este cunoscut atît de bine de către om ca propriul corp – *a ști ca pe cele cinci degete, a ști ca pe degete/ знать, как свои пять пальцев*. Ca dovadă a antropocentrismului viziunii asupra lumii pot servi și asociațiile, dintre cele mai diverse, pe care le face românul și rusul cu somatisme. Dacă termenilor creștini și magici aceștia le asociază cuvinte din domenii restrînse, atunci asociațiile termenilor somatici cuprind majoritatea domeniilor de activitate, inclusiv pe cel spiritual, emoțional², fapt ce demonstrează calitatea de referință a omului, în special a corpului său, în interpretarea lumii.

Această diversitate a asociațiilor se impune cu greu unei sistematizări, însă își găsește o explicație ce rezultă tot din perspectiva antropocentrică asupra lumii. E vorba de utilizarea de către vorbitori a somatismelor atît cu sensul lor direct, cît și cu cel derivat³

1. Chiar dacă românul și rusul creștin consideră divinitatea ca fiind în centrul lumii și al universului, viziunea lor asupra lumii tot antropocentrică rămîne. Or divinitatea, în mentalul creștin, este umanizată: are mîini (*mîna lui Dumnezeu = божья рука*), sîn (*în sînul lui Dumnezeu = как у бога за нazyxoй*), picioare (*a apuca pe Dumnezeu de un picior*), spate (*a fi (sta) după spatele lui Dumnezeu*).
2. În urma unei anchete promovate cu studenți români și ruși de la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, în care se cerea să se asocieze unor concepte diverse cuvinte, pentru termenul Dumnezeu am selectat următoarele asociații: sfînt (7 studenți), rai (2), credință (2), viață veșnică, norme morale, tatăl sfînt, tatăl (2), tată, divin, speranță, învățătorul, sacralitate, zeu, Iisus, ceruri, atotștiitorul, pace, suprem, dragoste, atotputernic, timpul, credincios, Hristos, nimeni, sfințenie; și în rusă – идеал, добрый, святой (2), великий, справедливый, всеправающий, всемогучий, огонь, поэт; pentru termenul vrajă – farmece (8), farmec, babă (2), necurat, dezvrăji, negru (2), duhuri negre, descîntec, obiecte, magie (2), blesteme (2), vrăjitoare, țigancă, prostii, oameni, miracol, păcat, putere, ură, noapte, vorbe, curvă, cîntec, uimitor, pietre, lăcomie; și în rusă – ужасное (2), страшное (3), чудеса, сказочный, сильное, неудача (2), невезение, беда; iar pentru somatismul mînă – lungă (5), grea (5), de încredere (2), îmbrățișare, ajutor (6), dreaptă, darnică, sprijin (3), creangă (2), ramură, furcă, bijuterie, inel, mînușă, țăran, aripi, cald (3), volan, furnică, căldură, rece, muncă, picior (3), corp, pix; și în rusă – внешность, длинный (2), крепкий (2), нежный, легкий, умелый.
3. E vorba de sensurile ce formează pletora semantică a somatismului și care derivă, fie în lanț, fie prin filiație radială, din sensul de bază al etimonului (Dumistrăcel 1980: 81- 82).

STUDII DE LINGVISTICĂ

– simbolic, metaforic sau metonimic. Mai mult, transferate, în baza tehnicii metaforei, în alt domeniu, unele somatisme își pierd imaginea de la bază și nu mai sînt percepute ca metafore, ci drept cuvinte cu sens propriu, omonime cu variantele lor originare, așa-zisele „metafore tocite” (Dumistrăcel 1980: 121). De exemplu: *creștetul muntelui, piciorul scaunului/ язык колокола, язык замка* etc. Lazăr Șăineanu menționează în acest sens: „Iată, încă cîteva metafore poetice luate de la părțile corpului omenesc: românește plaiul are un *picior*, moneda o *buză*, carul o *inimă*, pămîntul o *sprînceană*, ziua o *geană*, (geana zilei = aurora); asemenea *un ochi* de lanț (=ineluș), de sticlă (= geam) sau de funie (= laț); clopotul are o *limbă* și coșciugul o *pleoapă* (= capac)” (Șăineanu 1999: 152).

Lista dovezilor lingvistice în ce privește antropocentrismul viziunii asupra lumii poate fi continuată și cu terminologia unităților de măsură, care n-au apărut ca rezultat al unui transfer metaforic, ci sînt produsul direct al unor modalități de măsurare. De exemplu: *palmă* – distanța dintre degetul mic și cel mare, cînd palma era deschisă la maximum (o palmă de... (pămînt, loc)); *șchioapă* – distanța de la vîrf degetului mare la vîrf degetului arătător, cînd cele două degete erau bine îndepărtate unul de altul (*înalt de-o șchioapă*); *pas* – distanța dintre picioare la mersul obișnuit (*la doi pași de...*); *cot* – distanța de la cot pînă la vîrf degetului mijlociu (*limba de-un cot*) (Colțun 2000: 176-177).

În susținerea aceleiași idei putem invoca și teoria antropomorfismului, conform căreia omul înzestrează cu trăsături omenești obiectele ce-l înconjoară. Dacă în prezent acest fenomen apare mai mult în legătură cu satisfacerea unor necesități spirituale, emoționale – omul își poetizează cotidianul prin personificarea naturii – atunci în trecut acest fenomen avea o formă agresivă ce ordona viața și activitatea umană aproape în întregime. Mai mult, acest paralelism demonstrează chiar un izomorfism total *microcosmos (omul) – macrocosmos (lumea, universul)*: sînge – apă, trup – pămînt, cap – cer, ochi – luceafăr, centrul (pămîntului) – buric etc. La acest izomorfism se referă și Mircea Eliade: „Tot așa cum inima se găsește în centrul corpului, «țara Iranului este mai prețioasă decît toate celelalte țări pentru că este așezată în mijlocul Lumii» [...] «Ierusalimul» iranianilor (pentru că se găsea în Centrul Lumii) se spunea că este locul de unde izvorîse puterea regilor și de asemenea orașul unde se născuse Zarathustra” (Eliade 1965: 39). Sau „Locuința sa [a omului religios] este un microcosmos, cum este de altfel și corpul lui. Omologarea casă–corp–Cosmos apare destul de timpuriu”, la fel și „corpul, ca și Cosmosul, este [în gîndirea religioasă indiană] în ultimă instanță o «stare», un sistem de condiționări asumate. Coloana vertebrală este asimilată Stîlpului cosmic (skambha) sau Muntelui Meru, respirația este asemuită vîntului, buricul sau inima «Centrului Lumii» și așa mai departe. Omologarea se face însă și între corpul omenesc și ritualul luat în ansamblu: locul jertfei, ustensilele și gesturile sacrificiale sînt asimilate diferitelor organe și funcții fiziologice” (idem: 118).

Aceste argumente în demonstrarea antropocentrismului limbajului și, astfel, a numărului mare de frazeologisme somatice nu sînt valabile doar pentru limba

STUDII DE LINGVISTICĂ

română și rusă. Într-o oarecare măsură, lexicul somatic este internațional, universal și, urmărindu-l într-o limbă, putem deduce diverse legi comune mai multor limbi. Unul din motive e constituirea imaginilor de la baza frazeologismelor ca rezultat al unei tipologii comune a gândirii și a asemănării experienței trăite în legătură cu părțile propriului corp. Astfel, este riscant să afirmăm că un frazeologism somatic este împrumutat sau calchiat dintr-o altă limbă. Unii frazeologi ruși consideră că frazeologismul *a ține limba după dinți* (держатъ язык за зубами) este unul de origine rusă, iar alte limbi l-au împrumutat. Frazeologii ruși își susțin ideea prin istoria apariției unui proverb – *ешь пирог с грибами, а язык держи за зубами*, care, prin simplificare, a dus la apariția frazeologismului. E vorba de evocarea unei realități istorice. De ziua onomasticii, Regina Elizabeta i-a dăruit lui Gavril Izvolskij un chec cu ciuperci ornat cu monede. Acesta a făcut public gestul, fapt pentru care a fost condamnat, apoi grațiat. După grațiere Gavril Izvolskij a rostit fraza devenită proverb: *Ешь пирог с грибами, а язык держи за зубами* (Бирич 2005: 780). E adevărat că această realitate istorică a dat naștere unui proverb, dar nu și unui frazeologism. Acest caz, dimpotrivă, e o dovadă că frazeologismul *держатъ язык за зубами* era uzual pe acele timpuri, din care cauză a și fost utilizat de Gavril.

Dacă urmărim unitățile frazeologice ce conțin frazeolexele *dinți* și *limbă*, observăm că, în general, atât limba română, cât și cea rusă au constituit, cu ajutorul acestor somatisme, imagini asemănătoare în contextul abținerii de la a spune ceva. În aceste structuri *limba* sugerează mijlocul de a spune, a comunica, ca rezultat al statutului de organ principal în articulare, iar *dinții*, obstacolul acestui proces, care rezultă din „topografia” însăși a cavității bucale - dinții seamănă cu un obstacol a tot ce iese din gură, inclusiv cuvintele. Imaginea obstacolului atribuită dinților rezultă și din funcția lor principală de a mușca (*a ține ca cu dinții; a se ține cu dinții de ceva; a-și ține inima în dinți/ прикусить язык etc.*). De exemplu, *a-și da frîu limbii; a vorbi printre dinți; a i se împiedica limba; a fi slobod la limbă (limbă slobodă); limba slobodă mult te vatămă* (Zanne 2003: 220), *a-și dezlega limba; a-și pune frîu limbii* (Zanne 2003: 224), *a i se scurtat limba* (Zanne 2003: 225), *mai ține-ți limba/в зубах (губами) не удержатъ (слова); держать язык на замку; держать язык на привязи; распускать язык; губы да зубы – два забора; держать язык на веревочке și ghicitorile: Am o cățelușă roșie, / Care bate tot una/ Printr-un gard alb de os/ Красный теленочек за забором валяется.*

Lexicul somatic are o trăsătură specifică – valoarea de simbol. Somatismul *limbă*, pe lângă semnificația sa lexicală, mai are și o semnificație simbolică și anume, „transmiterea de informație, vorbirea”.

În general, vorbitorul atribuie celor mai uzuale somatisme un anume sens chiar și în afara contextului. Anume acest sens este simbolic și rezultă din funcția de bază pe care o are organul denumit ca parte a sistemului corpului omenesc. De exemplu, somatismului mîna vorbitorul îi actualizează următoarele sensuri simbolice:

STUDII DE LINGVISTICĂ

• simbol al activității fizice: *a sta cu mâinile în buzunar*; *a sta cu mâinile în șolduri* (Zanne 2003: 255); *a sta cu mâinile încrucișate*; *a sta cu mâinile în sân* = сидеть сложа руки; *cu mâna închisă muște nu poți prinde* (Zanne 2003: 247) – toate cu sensul „absența activității fizice”; *a da din mâini*, *a pune mâna* (referitor la o activitate) – ambele cu sensul «a face», «a acționa», «a întreprinde». La fel și *cine dă din mâini iese la liman/ nu se înneacă* (Zanne 2003: 232); *a da din mâini și din picioare* (Zanne 2003: 253);

• simbol al puterii, conducerii, posesiei: *a sta în mâinile cuiva/ быть у кого-либо в руках*; *a duce de mână pe cineva/ за руку водить кого-либо*; *a pune mâna pe ceva*; *a scăpa din mână ceva, pe cineva*; *a da pe/in mâinile cuiva/ отдать в чьи-либо руки*; *своя рука владыка*, cu sensul „a acționa după propria dorință”; *a căta la mâna altuia* (Zanne 2003: 237); *ce-i în mână nu-i minciună* (Zanne 2003: 245); chiar și frazeologismul *a-i cere/ a-i da mâna* = попросить/ дать руку, cu sensul „a cere în căsătorie/ a se căsători”.

• simbol al sprijinului: *a ajunge la mâna* („ajutorul” „sprijinul” „mila”) *altuia*; *a da (întinde) o mână de ajutor* = протянуть руку помощи; *a întinde mâna* = руку протянуть, cu sensul „a cere ajutor”; *caz fără mână*, cu sensul „fără niciun ajutor”.

Pentru somatismul *cap* avem sensurile:

• intelect, gândire: (*a face cu capul*; *a fi cu capul pe umeri* = (есть) голова на плечах sau иметь голову на плечах; *a-l duce capul la....*;

• superioritate ierarhică (*cap de familie* = голова семьи).

Pentru somatismul *limbă*:

• simbol al vorbirii: (*a-și mușca limba* „a evita de a spune ceva nepotrivit”; *a i se lega limba în gură*; *a-i pieri* (*a i se încurca*; *a-i îngheța*; *a i se îngroșa*; *a i se lua*; *a i se scurta*) *limba* „a nu mai avea curajul să vorbească”; *a-i lega* (*a-i scurta*) *cuiva limba* „a-l împiedica să vorbească ceva calomnios sau jignitor”; *a-și pune frâu la limbă* = держи язык на привязи (на веревочке) sau *a-și ține* (sau *băga*) *limba (în gură)* „a se feri de a spune ceea ce nu trebuie, a tăcea”; *a i se lua* (sau *a-i pieri*, *a i se încurca*, *a i se îngroșa cuiva*) *limba* sau *a nu avea limbă (de grăit)* „a nu avea curajul să vorbească”/ прикусить бы тебе язык!, у него язык ниткой перевязан; я тебе язык ниже пяток пришью;

• simbol al hranei (masticației): *a nu pune pe limbă ceva/ языку каши дай*; *накорми язык*.

În legătură cu semnificația somatismului *dinți* din grupul de frazeologisme prezentate mai sus („obstacol în rostire, articulare”), putem spune că are o semnificație de asemenea uzuală, dar care are nevoie de un context specific în care se actualizează – contextul transmiterii de informație verbală. În afara contextului, acestui somatism i se atribuie, mai degrabă, un sens simbolic legat de alimentație, fermentarea alimentației, foame etc., sens ce reiese din funcția de bază pe care o au dinții ca parte a corpului omenesc⁴: *se plînge că n-are dinți și-apoi roade la cojiți* (Zanne 2003: 115);

4. Acest lucru poate fi argumentat prin analiza anchetelor studențești, în care observăm că respondenții asociază somatismelor cuvinte din domeniul simbolic al acestora. Astfel

STUDII DE LINGVISTICĂ

pentru carnea lupului trebuie dinți de câine; mai aproape dinții decît părinții (Zanne 2003: 114); *cine n-are dinți nu poate mușca; a ședeă cu dinții la stele/ soare* (Zanne 2003: 118); *au mîncat părinții mere acre și și-au strepezit copii dinții; a pune dinții pe poliță; a arunca dinții în pod*. Sensul de „obstacol în rostire” universal și acesta, este unul contextual, metaforic și nu simbolic.

Am demonstrat mai sus, pe baza frazeolexelor (cu valoare metaforică și simbolică) *limbă* și *dinți*, universalitatea frazeologismelor somatice, ca rezultat al unei tipologii comune de constituire a imaginilor: ființa umană în general, trăind zilnic aceleași experiențe în legătură cu părțile corpului său și fiindu-i caracteristice aceleași funcții și topografie ale lor (a cavității bucale, în cazul nostru), creează imagini asemănătoare, indiferent de limba în care vorbește. Pe lîngă aceasta, universalitatea somatismelor și a structurilor frazeologice somatice reiese din statutul special pe care îl au aceste două grupuri de unități lexicale: ca denumiri ale părților corpului omenesc ce participă activ în comunicarea non-verbală, somatisme sînt cuvinte-cheie în descrierea lingvistică a limbajului gestual. Iar această descriere este, în numeroase cazuri și grație stabilității gesturilor, fixată în structuri reproductibile. Fără a neglija diferențele de cultură gestuală⁵, totuși îndrăznim să menționăm că acest tip de limbaj este relativ universal: a încrunta sprîncenele în momente de furie sau concentrare, a ridica din umeri la neînțelegerea celor comunicate etc.

Gesturile descrise ar putea fi calificate drept convenționale, sociale. Ființa umană nu se naște cu aptitudini gata formate în ce privește acest tip de gesturi. Există însă un alt sistem gestual, pe care vorbitorul îl deține necondiționat și care se caracterizează printr-un grad foarte înalt sau chiar absolut de universalitate. Sînt produse involuntar ca reacție fiziologică la anumiți stimuli, emoții: îmbujorarea la față (de rușine, de exemplu), clipirea din ochi, căscatul gurii (de uimire, de exemplu), crîșnitul din dinți (de furie, de exemplu) etc. Acest cod somatic, să-i spunem așa, caracterizează omul în general și, firește, este descris de către limbi aproximativ identic, iar prin legătura lui cu viața emoțională (întrucît este provocat de emoții) reprezintă o sursă potrivită pentru procesul de frazeologizare. De exemplu: *a crîșca din dinți/ скрижевать зубами; a*

pentru somatismul *gură* au fost asociate cuvinte din domeniul hrănirii –mîncare (2), hrană (2), foame și, respectiv, al vorbirii – cuvînt (2), vorbă (2), vorbăreț, vorbă multă, noutăți, mare (3) = большой (4); mică (ultimele două sugerînd, în baza structurilor fixe *gură mare/ gură mică*, domeniul conversației); pentru somatismul *limbă* au fost asociate cuvinte din domeniul conversației – vorbă (4) = молва; grai (2), cuvinte, comunicare, ascuțit (3) = острый (2); lungă (ultimele sugerînd acest domeniu în baza structurilor fixe *limbă ascuțită, limbă lungă*); без костей (fără oase); iar pentru somatismul cap, domeniul intelectului – minte (8), gînd, deștept (4), înțelepciune, gîndire умный (4) – și cel al ierarhiei superioare – căpetenie, cîrmuire, bărbatul (2), хозяин (stăpîn).

5. Allan Pease afirmă în acest sens: „Tot așa cum limbajul verbal diferă de la cultură la alta, și limbajul non-verbal poate fi diferit în diferite culturi. În timp ce un gest poate fi răspîndit într-o cultură dată fiind însoțit de o interpretare clară, într-o altă cultură același gest poate fi lipsit de sens sau poate avea un înțeles total opus” (Pease 1995: 17).

STUDII DE LINGVISTICĂ

căsca/ holba ochii/ вытаращить глаза; a se aprinde la față/ кровь бросилось в лицо; a se schimba la față/ измениться в лице; a schimba fețe/ меняться в лице; a deschide ochii mari/ сделать большие глаза; a căsca gura/ распылить рот; a rămîne cu gura căscată/ остаться с раскрытым ртом. ♣

Bibliografie:

- Colțun, Gheorghe, *Frazeologia limbii române*, Chișinău, Editura Arc, 2000.
- Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
- Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, București, Editura Humanitas, 1995.
- Pease, Allan, *Limbajul trupului, cum pot fi citite gîndurile altora din gesturile lor*, București, Editura Polimark, 1995.
- Scriban, August, *Dicționarul limbii românești*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- Șăineanu, Lazăr, *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranzițiunea sursurilor*, Timișoara, Editura de Vest, 1999.
- Zanne, Iuliu, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, vol II, ediție îngrijită de Mugur Vasiliu, București, Asociația Română pentru Cultură și Ortodoxie, Editura Scara, 2003.
- Бирих, А.К., Мокиенко, В.М., Степанова, Л.И., *Русская фразеология. Историко-этимологический словарь*, Москва, Астрели АСТ Хранитель, 2005.
- Даль, В.И., *Пословицы русского народа*, Москва, Художественная литература, 1984.

Rezumat: Se demonstrează un grad înalt de universalitate a frazeologismelor somatice ca rezultat al câtorva factori extralingvistici: antropocentrismul viziunii asupra lumii, reflectat într-un antropocentrism al limbajului; asemănarea experienței trăite în legătură cu propriul corp ce duce la o tipologie comună de constituire a imaginii, precum și la stabilirea unor valori simbolice asemănătoare a somatismelor; asemănarea limbajului gestual, descris și fixat în frazeologismele somatice. Studiul este realizat în baza frazeologismelor somatice din limbile română și rusă.

Cuvinte-cheie: frazeologism somatic, somatisme, universalitate, antropocentrism, viziune asupra lumii, tablou lingvistic al lumii, valoare simbolică, limbaj gestual, cod somatic.

Assumptions of the Universality of Somatic Phraseologisms

Summary: The paper points out the universality of somatic phraseologisms as a result of a few extralinguistic factors: anthropocentrism of the view on the world reflected in language anthropocentrism; similitude of some life experience related to one's body that leads to a common typology of constituting an image and to establishing some symbolic values similar to those of somatisms; similitude of gesture language described and fixed in somatic phraseologisms. The study is conducted on the basis of somatic phraseologisms in Romanian and Russian.

Keywords: somatic phraseologism, somatic words, universality, anthropocentrism, worldview, linguistic panorama of the world, symbolic value, gesture language, somatic code.

STUDII DE LINGVISTICĂ

Din nou despre inoportunitatea reformei ortografice

Gheorghe POPA, *Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova*

Deși s-a scris suficient (chiar excesiv) și convingător (chiar suspect) despre aberanta și odioasa Hotărîre a Academiei Române din 17 februarie 1993 privind modificarea a două norme ortografice (prezentul indicativ al verbului a fi să se scrie și să se pronunțe *sunt, suntem, sunteți*; sunetul *î* să fie redat prin literele *â* și *î*, în funcție de poziția lor în cuvînt)¹, totuși ezitățile, nedumeririle, incertitudinile etc. continuă să sporească atît în anturajul filologilor, cît și în cel al ne-filologilor. Asistăm la moment, oricît ar părea de straniu, la o adevărată „harababură” ortografică, întrucît fiecare scrie cum găsește de cuviință. Și... colac peste pupăză: stupiditatea Hotărîrii amintite nu e, pur și simplu, acceptată orbește, dar mai e secundată de neștiința, teribilismul sau conjuncturismul a mulți prizonieri ai „amendamentelor” menționate (drept dovadă elocventă în acest sens ne poate servi barem ediția a II-a, „integral revizuită și substanțial adăugită” a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, elaborat, firește, sub egida aceleiași Academii Române). Apropo, în *Cuvînt-înainte* la *Dicționarul* sus-numit, Eugen Simion (ex-Președintele Academiei Române) observă că românii „sînt, în privința ortografiei, mai refractari. Unii nu acceptă, de exemplu, pe *â* și sînt recomandați de Academia Română. Au trecut zece ani de cînd s-a votat această regulă și ei continuă să scrie cu *î* și sînt pe motiv că schimbarea lor ar fi o măsură politică abuzivă... O discuție fără sfîrșit” (Simion, X). Lesne putem deduce că acad. Eugen Simion a intuit perfect că, în legătură cu Hotărîrea în cauză, discuțiile vor fi „fără sfîrșit” pentru că, în ultimă instanță, de ce nu am recunoaște că sîntem, într-adevăr, în fața unei măsuri de evidentă și masivă „politică abuzivă”. Anume acest detaliu (deși în situația dată avem de a face mai mult decît cu un „element neesențial al unui ansamblu”) avea să-l scoată în evidență regretata cercetătoare Mioara Avram atunci cînd menționa că pentru ambele modificări operate în 1993 „sînt supărătoare procedeele dictatoriale și diversioniste folosite pentru obținerea rezultatului urmărit: denaturarea adevărului științific și a istoriei, manipularea celor neinformați, din lipsa unei culturi filologice, și impresionarea lor cu lozinci politice naționaliste și restauraționiste, crearea unor dezbinări între oameni de cultură, utilizarea de presiuni și amenințări, dirijarea discuțiilor nu spre fondul problemei, ci spre aspecte exterioare” (Avram, 1994: 48).

În rîndurile ce urmează nu ne vom pronunța pe marginea esenței și rostului unei ortografii sau a genezei și principiilor ortografiei românești, precum nici nu vom

1. Amintim doar de unele ședințe de comunicări și sesiuni științifice organizate în mod special pentru dezbaterile Hotărîrii în cauză: București (17 și 31 octombrie, 14 noiembrie și 12 decembrie 1991), Iași (7-8 noiembrie 1991), Cluj-Napoca (11 decembrie 1991), Craiova (13 decembrie 1991).

STUDII DE LINGVISTICĂ

polemiza cu adepții reformei „academice”, ci vom încerca să ilustrăm, prin invocarea de argumente peremptorii, ne-sentimentale, ce și-au găsit reflectare, într-o formă sau alta, în studiile și articolele semnate de Mioara Avram, Eugeniu Coșeriu, Silviu Berejan, Ion Coteanu, Teodor Cotelnic, Alexandru Dirul, Elena Dragoș, Stelian Dumistrăcel, Nicolae Felecan, Ion A. Florea, Dumitru Irimia, Gavril Istrate, Alf Lombard, Dan Mănuță, Nicolae Mătcaș, George Mirea, Alexandru Niculescu, Ion Nuța, Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Magdalena Vulpe, Petru Zugun ș.a.², netemeinicia Hotărârii Academiei Române cu privire la modificările ortografice menționate (în felul acesta, sperăm să răspundem tuturor celor care, cu adevărat, manifestă interes față de ortografia românească și care, pe de o parte, doresc să cunoască oportunitatea/inoportunitatea modificărilor „academice” dar, în același timp, vor și să li se explice acest lucru „pe scurt”, „în două cuvinte”, „repede-repejor”).

a) Decizia de a opera modificările ortografice în cauză poate fi calificată drept o insultă dezonorantă și fățișă a specialiștilor în domeniu – filologi, ziariști, redactori, editori, profesori de limba și literatura română ș.a.: or aceștia nu numai că nu au fost antrenați în haosul ortografic ce amenință să se instaleze, dar nici n-au fost barem consultați; în plus, doleanțele, părerile, opțiunile acestora, exprimate anterior Hotărârii de pomină, au fost, eufemistic vorbind, pur și simplu neglijate, iar autorii lor au fost învinuiți de „dogmatism”, „ticăloșie”, „imobilism”, „inertie”, „scientism îngust”, „inhibare a conștiinței latinității”, „renegare” ș.a.

N-am vrea să credem, dar se creează impresia că, la români, oricine ajunge măcar să se atingă de „piramidă” (darămite să ajungă în vârful ei) e capabil să ia decizii, totodată hotărâtoare, privind orice aspect al vieții (economice, științifice, sociale etc.). Probabil, după „amețelile de pe urma succeselor” obținute în 1989, membrii „ne-filologici” ai Academiei Române, în loc să schimbe „țara și mentalitatea” (Niculescu 2002: 16), s-au trezit ahtiați de „a face ordine” în ortografie, uitînd avertismentul densusianian că „o revoluție socială nu trebuie să aducă și o revoluție în ortografie, în lingvistică, în general”. Vorba ceea: țara arde, iar „grafonomii” piaptănă ortografia! (Dumistrăcel 1993: 71)³.

Ridicolă situație în acest sens: pentru a-și realiza veleitatea, Academia face referință la autoritatea lui Titu Maiorescu, dar îi scapă din vedere (din neștiință?) că acesta, încă în 1872, exprimîndu-și atitudinea față de intenția unui Consiliu de pe lângă Ministerul Instrucțiunii Publice de a impune un nou sistem de norme ortografice, anticipa parcă situația și evenimentele din actuala Academie: „Cine sînt acești domni? D. Christian

2. Putem continua lista, dar sîntem totuși curioși: cine e temerarul care ar cuteza să întocmească o altă listă de nume ce ar înclina balanța în favoarea lui?

3. Avem tot temeiul să credem că Sextil Pușcariu a anticipat profetic situația de la noi cînd invoca drept „exemplu tipic de inconștiență faptul că savanții bizantini erau atît de preocupați de discuții asupra unor chestii de ortografie la mijlocul secolului al XV-lea, încît nu băgară de seamă că turcii împresurau Constantinopolul” (Pușcariu 1968: 350). A se reține: e vorba de sec. al XV-lea (noi însă ne aflăm nu doar în alt secol, ci în alt mileniu), iar cei care vor să ne „împresoare” pur și simplu, nu-și dau drumul.

STUDII DE LINGVISTICĂ

Tell e general, d. Orescu arhitect, d. Aaron istoric, d. Zalomit profesor de filozofie (pentru a nu zice filozof), d. Marin fizic și d. Petrescu matematic. Nici unul din domniile lor nu este limbist. Dar atunci de unde își arogă dreptul de a impune opiniile d-lor nemistuite asupra scrierii și limbei ca regule obligatorii școalelor române? Cum! Generalul Tell, arhitectul Orescu, fizicul Marin și ceilalți vor să ordone filologilor Laurian, Massim, Circa, Burlă, Lambrior etc., profesori specialiști în această materie, ca să-și părăsească scrierea lor de pân-acum și să primească pe aceea a consiliului permanent? Nemții au un proverb de batjocură: cui i-a dat Dumnezeu un post, i-a dat și mintea trebuincioasă pentru el. Nu cumva d-nii din Consiliu au luat acest proverb în serios?”

b) Însăși propunerea Academiei de a folosi două litere (*â* și *î*) pentru a marca unul și același sunet este, în esență, alogică. De ce, la o adică, această vocală (exceptând cuvântul *român* și familia sa, precum și numele proprii de persoană care, prin tradiție, se ortografiază cu *â* în loc de *î*) ar trebui să se bucure de privilegii suplimentare? Și de ce, la o adică, în numele dreptății și consecvenței, nu am acorda aceleași drepturi și grafemelor *e* și *u* care, de asemenea, s-au folosit în secolul al XIX-lea pentru marcarea sunetului *î* (*vênt*, *adânc*)⁴?

Adepții „latinității” consideră că *â* este „mai latin” decât *î* (sic!). Într-adevăr, *î* este un sunet specific limbii române, dar ce ne facem și cu alte litere (cum ar fi *ș*, *w*, *z*, *y*, *q*) care nu erau în latină, dar se folosesc, actualmente, în română? Poate e cazul să declanșăm „război” împotriva acestor litere care ne atenuează proveniența latină?! Să mai luăm aminte: „războiul” poate lua, la ora actuală, și alte dimensiuni în legătură cu „invazia” grafemelor *ă*, *ö*, *ë*, *č* ș.a.

Deseori, se invocă „nelatinitatea” lui *î*, adică acest grafem este considerat un „düşman al latinității noastre”. Ca atare, acest sunet descinde atât din *a* situat în interiorul cuvântului (*manus* > *mîină*) și în poziție inițială (*angelus* > *înger*, *angustus* > *îngust*), cât și din *i*, *o*, *e*, *u* – toate latine (*rivus* > *rîu*, *incipere* > *începe*, *fontana* > *fîntînă*, *ventus* > *vînt*, *aduncus* > *adînc*). În acest context, dacă notarea cu litera *â* a sunetului *î* s-ar justifica, din punct de vedere al evoluției limbii, în cuvintele cu *a* + nazală (de tipul *manus* > *mîină*), apoi o atare notare nu se justifică, nici dintr-un punct de vedere, în cuvintele cu *e* + nazală (*monumentum* > *mormînt*), *e* urmat de *r* (*vertuosus* > *vîrtos*), *i* + nazală (*stringere* > *strînge*), *i* precedat de *r* sau *s* (*ripa* > *rîpă*, *sinus* > *sîn*), *o* + nazală (*longum ad* > *lîngă*), *u* + nazală (*aduncus* > *adînc*).

e) Se invocă și faptul că am fi mai „latini”, iar româna mai „romanică”, pentru că avem două litere pentru un sunet... nelatin (acest sunet e specific doar limbii române). Oare noi, pînă la reforma alfabetică din 1989, ne consideram „slavi” din motiv că

4. De exemplu, în studiul lui Gheorghe Șincai din 1805 *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae* („Elemente ale limbii dacoromâne sau valahe”) accentul circumflex apărea la trei litere (*î*, *ê*, *î*), iar în 1841 acest accent apărea la cinci litere (*î*, *ê*, *î*, *ô*, *û*) – toate coresponzînd unuia și aceluiași fonem – *î* (Dragoș 1993: 289).

STUDII DE LINGVISTICĂ

utilizam alfabetul rusesc? Nu cumva turcii din dorința de a fi considerați „latini” folosesc alfabetul latin? E cazul oare să „latinizăm” cuvintele de origine autohtonă (*brîu, bîrsă*), slavă (*smîntîină, vîslă, gîrbov, stîlp, izbîndă*), ucraineană (*drîmbă, bîrcă*), bulgară (*cîrmaci, cîș*), maghiară (*tîlhar, dîmb, pîrgar, gînd*), turcă (*tacîm, catîr*), neogreacă (*dîrmon, sîrmă*). Sintem oare în drept să-l frustrăm pe V. Cernomîrdin (ambasadorul Rusiei în Ucraina) sau pe Gh. Pîrvan (Prezidentul Bulgariei) de plăcerea de a purta blazonul „slavonismului”, ortografiindu-le numele de familie cu *â*, și nu cu *î*? Și, în ultimă instanță, cum rămîne cu dorința unor vorbitori care preferă să scrie cu *î*, dar nu cu *â* în interiorul numelui lor de familie? În mod firesc, orice ortografie este (sau ar trebui să fie) specifică unei limbi, dar, în același timp, ortografia, în sine, „nu conferă și atributele esențiale ale unei limbi sau ale unui popor” (Mircea 1993: 55). Semnele grafice ca atare nici nu confirmă, nici nu subminează statutul etnic al poporului sau geneza limbii lui (limba română, de exemplu, este o limbă romanică nu din motivul că se folosește de alfabetul latin, după cum nici originea poporului român nu transpare din tipul grafemelor utilizate).

Renunțarea la folosirea grafemului *î* pentru vocala *î* determină violarea corespondenței dintre realitatea fonetică și cea grafică: or litera *î* este mai „în drept” să marcheze sunetul *î*, deoarece orice vorbitor e apt să sesizeze, sub aspect grafic și acustico-fiziologic, apropierea (nu am luat între ghilimele acest cuvînt) dintre *î* și *i*. Și tot același vorbitor poate urmări fără careva dificultăți continuitatea grafică și sonoră, fie sub aspect gramatical, fie sub aspect lexical, dintre verbele de conjugarea a V-a (nu a IV-a, deoarece *i* și *î* reprezintă foneme distincte) cu sufixul infinitival *-î*, pe de o parte, și alomorfele (*a urî: am urît, urîsem, urîsei, urînd, urît* ș.a.) sau derivatele lui, pe de altă parte:

urî
 ur-îcios
 ur-îciune
 ur-ît
 urîț-el
 urîț-enie
 urîț-i
 urîți-re.

În situațiile cînd intervine alternanța fonetică *î > i*, orice vorbitor de limba română își dă mai bine seama de existența unei asemănări (sub aspect grafic, sonor și chiar semantic) dintre grafemele *î* și *i* decît între grafemele *â* și *î*: *a vinde/ vînzare, cuvînt/ cuvinte, mormînt/ morminte*.

h) Scrierea cu *â* în interiorul tuturor cuvintelor, dar cu *î* la începutul și sfîrșitul cuvîntului (cum ne recomandă Academia) poate genera doar confuzii, nedumeriri, zăpăceală. De unde poate cunoaște vorbitorul de limbă română că *bineînțeles* se

STUDII DE LINGVISTICĂ

ortografiază cu *î*, deoarece „tot *î* scriem și în corpul cuvintelor, când, prin compunere, *î* de la începutul cuvintelor ajunge medial”, iar derivatul adjectival de la verbul *a amări* se ortografiază cu *â*, deoarece „nu vom scrie *î*, ci *â* în derivatele verbelor cu infinitivul în *-ri*”. Și, tot în aceeași ordine de idei, de unde avem certitudinea că orice vorbitor de limbă română știe sau, în cel mai bun caz, nu va rămâne contrariat de faptul că *bineînțeles* poate fi ortografiat și cu *â* (când avem a face cu un singur cuvânt: *bineînțeles*), și cu *î* (când avem a face cu două cuvinte: *bine înțeles*). Nu cumva, prin reforma propusă, se intenționează a considera scrierea un apanaj al oamenilor cu o solidă pregătire filologică sau a-i avertiza drastic pe gimnaziști și liceeni de a frecventa conștiincios orele când se explică compunerea, gerunziul, supinul și, mai ales, ortogramele?!

Mulți opinează că *î* ar fi apărut în urma influenței străine, în special slave. Se știe însă că *î* a apărut în timpul constituirii limbii române din latina vulgară (populară), adică cu câteva secole mai devreme de contactele cu limbile popoarelor migratoare, inclusiv slave. Or e unanim recunoscut că individualitatea dacoromânei printre celelalte limbi romanice e conturată și de elementele fonetice de substrat – în primul rând, de sunetele *ă* și *î* (apropo, grafemul *î* a fost propus de latinistul Petru Maior și îl reprezintă pe *i* latin cu semn diacritic). Aceasta, pe de o parte. Pe de altă parte, trebuie să fim însă destul de tranșanți: chiar dacă admitem existența grafemului *î* în scrierea românească și a formei *sînt* a verbului *a fi*, atunci – curios lucru – cum poți să împrumuți dintr-o limbă ceea ce ea nu dispune (apropo, grafemul *î* a apărut în limba rusă din *ѣ*).

î) Se invocă, de asemenea, aspectul... eufonic: chipurile, *â* este mai „frumos” decât *î* în interiorul cuvântului. Mergînd pe această cale, deci recunoscînd existența literelor „frumoase” și „ne-frumoase” ar trebui să întreprindem de urgență acțiuni în vederea „ornării” grafice a limbii române, adică să exilăm, cît nu e tîrziu, și alte litere „urîte” din alfabetul actual sau, la o adică, cuvintele, ale căror litere „nasoale” creează sonorități obscene (cum ar fi *curaj* sau *pulover*), să fie prigonite sau substituite.

Propunerea de „îndreptare” a ortografiei limbii române dezorientează pe oricine care consultă dicționarele, întrucît *â*, spre deosebire de *î*, plasează cuvintele-titlu la intervale uneori considerabile (să se ia aminte: „rudenia” cuvintelor cititorul o poate sesiza și vizual). Astfel, dacă pînă la „reformă” cititorul ar fi găsit cuvintele *a sfinți* și *sfînt* la interval de 9 articole lexicografice, astăzi ar trebui să le găsească la interval de peste... 80 de articole lexicografice.

Cu referire la opțiunea pentru *î* sau *u* în formele de indicativ prezent ale verbului *a fi*, trebuie să menționăm că, din punct de vedere etimologic, sînt corecte doar formele cu *î* (aceste forme descind nu din indicativul prezent al verbului latin *esse*, ci din forma de conjunctiv prezent latin, care a ajuns prin evoluție fonetică la forma *sint* >*sînt*). Sub influența însă a unor vorbitori (iar aceștia, la rîndul lor, fiind influențați de scrierea pretențioasă cu *u*), astăzi se extinde utilizarea formelor neetimologic refăcute *sunt*, *sunteți*, *suntem* (în general, aceste forme au fost create la finele sec. al XVIII-lea de către ardeleni). În ceea ce privește apariția acestor forme în literatura artistică, ea

STUDII DE LINGVISTICĂ

(aparitia) poate fi explicată prin faptul că acești scriitori „adoptă formele *sunt, suntem, sunteți* ca un mijloc de frondă neoavangardistă” (Mihăilă 1998: 209)⁵. Mai putem remarca faptul că și atunci când latiniștii optau pentru ortogramele *sînt* sau *sunt*, ei erau conștienți de faptul că aceste cuvinte se pronunță *sînt*, întocmai ca și cele peste 60 de rime eminesciene:

*De-aceea zilele îmi sînt
Pustii, ca niște stepe
Dar noapțile-s de-un farmec sfînt
Ce nu-l mai pot pricepe.*

(În catrenul dat, poate e cazul, pentru a sufla în surla Academiei, să pronunțăm *sfunt*, dar nu *sfînt*?!; în acest context, am mai putea invoca un fapt mai mult decît rizibil: unii colegi scriu *sunt*, dar pronunță *sînt*).

Astăzi, dacă și se pune problema acceptării sau a respingerii unei sau altei forme, atunci decizia aparține... uzului, adică vorbitorii care, cu certitudine, se vor distanța imparțial de efectele provocate de sonoritatea/grafia agreabilă sau antipatică a literelor/sunetelor, vor fi în drept de a „legifera” scrierea respectivă (mai ales, că scrierea cu *î* sau *u* e de „competența” normei, dar nu a ortografiei limbii literare).

Sintetizînd cele spuse, considerăm oportună invocarea concluziei regretatei prof. Mioara Avram privind statuarea științifică a ortografiei românești: „Ortografia românească nu este perfectă și, desigur, nici definitiv stabilită pentru veșnicie în toate detaliile. Orice propunere de ameliorare trebuie să nu se abată însă de la criteriul – devenit tradițional în trecutul Academiei Române și sprijinit de modelul altor academii romanice – de simplificare continuă în vederea ușurării efortului de însușire a ei... Viitorul ortografiei și ortoepiei românești depinde totuși de filologi. Și nu ca simpli executanți docili ai deciziilor luate de alții!” (Avram 1994: 53). În subsidiar, am mai vrea să credem că prof. ieșean Petru Zugun a avut suficientă acoperire atunci cînd a făcut tranșanta constatare măgulitoare: „Lingviștii basarabeni, care nu au acceptat o astfel de scriere (chiar așa să fie în realitate? – Gh. P.), ne servesc ca *exemplu de tradiție și de probitate* (subl. n. – Gh. P.)” (Zugun 2007: 181)⁶. ♣

5. Nu e inutil să mai adăugăm că prin „notarea acum cu *sunt* se dorește convingerea străinilor de latinitatea limbii române. Avem însă datoria să afirmăm că la sfîrșit de mileniu al II-lea, cam de cînd sîntem pe aceste meleaguri, armele științei nu trebuie să se miște în zona convingerii sau a persuasiunii, ci în cea a demonstrației științifice, iar cine nu crede în latinitatea limbii române n-o să se lase nici convins, nici sedus de un element de ordin grafic” (Dragoș 1993: 290).

6. Ne vedem obligați să amintim și de inițiativa din ultimul timp a Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei privind revenirea la scrierea sunetului *î* cu litera *â* și la forma *sunt*. Subscriem și noi factorilor invocați ce determină o atare revenire (mai detaliat, în acest sens, a se vedea (Bahnaru 2010: 63-67), dar, totodată, conștientizăm și faptul că, la moment, situația e de așa natură că am putea să nu luăm în calcul anumite adevăruri.

STUDII DE LINGVISTICĂ

Bibliografie:

- Avram, Mioara, *Probleme actuale ale ortografiei românești*, în *Limba română* Chișinău, 1994, nr. 3.
- Bahnaru, Vasile, *Modificări în ortografia limbii române*, în *Akados*, 2010, nr. 1.
- Dragoș, Elena, *Ortografia și perspectiva semiotică*, în *Limba română*, 1993, nr. 6.
- Dumistrăcel, Stelian, *Lupta în jurul literei î și demnitatea Academiei Române*, Iași, 1993.
- Mihăilă, Ecaterina, *Ocurența formelor „sunt” „suntem” „sunteți” în poezia românească postmodernă (1960-1980)*, în *Studii și Cercetări Lingvistice*, 1998, nr. 1-2.
- Mircea, George, *Simple însemnări despre ortografie*, în *Limba și Literatura*, vol. I-II, 1993.
- Niculescu, Alexandru, *Ortografia. O problemă de istorie a culturii românești*, în *România literară*, 13-19 noiembrie 2002, nr. 42.
- Pușcariu, Sextil, *Călare pe două veacuri*, București, 1968.
- Simion, Eugen, *Cuvînt-înainte*, în *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 2005.
- Zugun, Petru, *Concordanțe și discordanțe în DOOM²*, în *Limba română azi*. Lucrările Conferinței Naționale de Filologie „Limba română azi”. Ediția a X-a, Iași-Chișinău, 3-7 noiembrie 2006, Iași, 2007.

Rezumat: Articolul trebuie conceput ca o sinteză a opiniilor privind vulnerabilitatea argumentelor în favoarea modificării a două norme ortografice (sunetul *î* să fie reprezentat prin literele *î* și *â*, iar verbul *a fi* să fie scris *sunt, suntem, sunteți*).

Cuvinte-cheie: *alomorf, conjugare, grafem, latinitate, literă ortografie, sunet, uz.*

Again about Inopportunity of Spelling Reform

Summary: The article must be conceived as a synthesis of views on the vulnerability of the arguments in favor of the two spelling rules amendment (sound *î* to be represented by the letters *î* and *â*, and the verb to be (should be) written as *sunt, suntem, sunteți*).

Keywords: *allomorph, conjugation, grapheme, Latinity, letter, spelling, sound, use.*

Столкновение и взаимодействие устной и письменной форм речи. Роль полемики как вида публичной речи в данном процессе

Larisa BORTĂ, *Universitatea de Stat „Alecă Russo” din Bălți, Republica Moldova*

Устная и письменная форма речи как цельный феномен исследуются гораздо меньше, чем стилистически дифференцированные – книжная и разговорная. Очевидно поэтому в словарях, лингвистических справочниках описания первых скудны, их различия четко не выделены. Определения тавтологичны или недостаточны, смешиваются с описаниями стилистической дифференциации – книжности и разговорности.

Замечено, что письмо – знаковая фиксация речи, ее закрепление, а устная речь – звучащая, с меньшей регламентированностью. Устный вид – произносимый, письменно не закрепленный. В письменной речи – информация интеллектуальная, а в устной – выражение эмоций, настроения, отношения. Различий между ними больше в синтаксисе: в устном варианте нет сложностей, преобладает недосказанность, присоединительные конструкции, в письменном – связность; в то же время констатируется, что внутренние законы языка характеризуют нормы как устной (?), так и письменной речи (Е. Брызгунова).

Отмечаем массу противоречий, неточностей, а главное – явную неполноту определений, описаний. Только один, «непрофессиональный» филолог, В. Даль дает более подробное разъяснение различий между двумя формами речи, замечая, что письменная речь – «грамотная», «грамотные знаки», означающие «умение читать и писать», «оформлять бумаги», а устная – «говорить», «двигать губами», «живая речь».

Кроме того, Л.В. Щерба, развивая «теорию русского письма», определяет письмо как средство коммуникации... в тех случаях, когда непосредственное общение... невозможно» из-за разделенности пространством и временем. Данное описание повторяют все последующие лингвисты. Л.В. Щерба подчеркивает также, что «письмо связано с устным языком», выделяя тип «звукового письма» (Щерба 1957: 192). Это уже иное толкование письменной и устной речи, связанное с «метафорическим» использованием терминов. Ведь в обычном понимании «звуковое письмо» равнозначно выражению «устное письмо». Подобное же сочетание представляется невозможным из-за соединения в единое целое прямо противоположных понятий. Но их взаимодействие не

STUDII DE LINGVISTICĂ

вызывает неприятия, когда в процессе коммуникации возникают ситуации речевого функционирования этих форм, например, фонозапись рассказа, т.е. фиксирование, как в случае письма, устной формы речи. Уже замечено подобное «новое соотношение устных и письменных текстов», когда «меняется общественная оценка устности и письменности» (Костомаров 2005: 130, 150) в пользу устности из-за появления все более совершенных технических средств, в частности, компьютеров или возможностей фонозаписи.

Проанализируем такую письменную запись устной формы. Отрывок из фонозаписи одного из выступлений по телевидению известного писателя, доктора филологических наук, специалиста по творчеству М.Ю. Лермонтова – И. Андроникова «Земляк Лермонтова»:

... Возле белой церкви в небольшой часовне покоится прах Лермонтова. Сторожит часовню и водит по ней экскурсии деревенский житель, лет примерно семидесяти – Андрей Ефимович Исаев.

Должен вам сказать, что никогда в жизни не доводилось мне ни видывать, ни слышать такого экскурсовода. Потому что он рассказывает о Лермонтове так живо, так подробно, так достоверно, что кажется – он был командирован в ту эпоху и только недавно оттуда вернулся.

...Входим. Посредине часовни благородный памятник из черного мрамора с золотыми словами: «Михайло Юрьевич Лермонтов». На левой грани памятника – дата рождения. На правой – дата смерти.

... И вот низкий свод склепа и впереди огромный черный металлический ящик на шести могучих дубовых подкладках, отделенный от нас низенькой черной оградой. Металлический черный венчик висит в белой нише над гробом, и несколько зажженных свечей так просто прилеплено под сводами в разных местах.

И этот теплый свет в прохладном подземелье, и наше мерное дыхание среди этой могильной тишины – все это как-то еще сильнее заставляет чувствовать величие этой минуты.

Старик рассказывает:

В этом цинковом ящике запаян гроб с телом Михаила Юрьевича, и все это находится в таком самом виде, как было доставлено сюда с Кавказа, из города Пятигорска, в апреле месяце тысяча восемьсот сорок второго года.

Когда Лермонтова убили, бабушка очень убивалась и плакала, так плакала, что даже ослепла. Ну, не то, что совсем ослепла, глаза-то у ней видели, у ней веки не подымались сами, приходилось поддерживать пальцами...

Пишет она брату Афанасию в Петербург: «Желаю похоронить внука Мишеньку в родной земле». Отвечает: «Попадавай на высочайшее». Подала она. Вышло разрешение: «Доставить с соблюдением необходимых осторожностей». Ну, словом, чтоб шуму не было никакого. И перевозить, чтоб в цинковом гробу.

STUDII DE LINGVISTICĂ

Прислал ей Афанасий этот ящик, вызывает она слугу Лермонтова Андрея Соколова и еще этого Вертюкова Ивана и говорит: «Он вас любил. И вы тоже уважали его, ходили за ним, провожали в Петербург и на Кавказ! Разделяли с ним опасности битвы. Я вам его доверяла живого. Теперь возьмите вот этот черный гроб, лошадей две тройки и денег скоко желаете. Ступайте на Кавказ, в город Пятигорск, доставьте мне сюда моего внука Михаила Юрьевича...»

Отправила она их. Сколько времени проехали – не могу сказать точно, не знаю. Возможно предполагать, что месяца два-три ездили, поскольку она их на распутицу глядя пустила. Дороги-то, сами знаете, какие...

С Кавказа в ту пору в Пензу-то не ездили, она так в стороне, а все больше на Воронеж, на Тамбов, на Кирсанов, на Чембар. Потом стало слышать – едут. Вышли мы тут все к околице. Ну, мы – не мы. Нас-то в ту пору не было. Но все одно – наши, тархановские. Те же мы, народ! Вышли и видать: едет к нам гроб черный на двух тройках, и людей за гробом идет – мгла. И все плачут!

Как подъехали ближе, бабушку навстречу выводят. Она: «Доставили?» Андрей Соколов вышел вперед: «Доставили». Она, как глаза подняла, посмотрела, говорит: «Это кто ж, Мишенька?»

Бабушка глаза выплакала, а что у нас на селе слез было, это и не сказать! А больше всех убивалась Кузнецова Лукерья, кузнеца Шубенина жена. Мамушка Михал Юрьича. Ну, так все сказать: кормилица его. Она так плакала, как мать родная. Как дитя родное, его жалела. Он ее очень уважал, Михал Юрьич-то...

Наша задача – выявить следующее:

Общие черты и различия в подходе к раскрытию одной и той же темы

- представлению об облике поэта в рассказе И. Андроникова и экскурсовода по лермонтовским местам.

Своеобразие в устной форме и ее письменной передаче.

Влияние полемической направленности рассказа на его языковое оформление.

Содержательно-языковая уникальность приведенного отрывка в том, что здесь сталкиваются, с одной стороны, устная форма и её представление на письме, с другой - разные типы осмысления содержания (позиции образованного человека, владеющего нормами литературного языка, и представителя народа

- без высшего образования, но обученного стандартным приемам профессии, требующей соответствующей подготовленности) в процессе осуществления устной формы коммуникации. В результате получается оригинальный рассказ в рассказе, где можно выявить общие черты и различия между устной и письменной формами общения, а также между разными типами устной коммуникации.

STUDII DE LINGVISTICĂ

Рассказ автора отличается осознанием величия творчества поэта и трагизма его гибели, отсюда торжественность повествования. Рассказ экскурсовода – это выражение печали от потери замечательного человека, восприятие его гибели односельчанами. И наконец - отражение страшного горя самого близкого поэту человека – бабушки. Разные позиции участников коммуникации передаются различными языковыми средствами на всех уровнях - фонетики, лексики, морфологии, синтаксиса.

Проявление горя, объединяющего всех участников изображаемого события, выражается в общности семантико-стилистического типа лексики (прах, смерть, часовня, склеп, памятник, свечи, могильная тишина, гроб, плакать, похоронить), эмоционально окрашенных словообразовательных средств разных грамматических классов (*венчик, выплакать, сильнее, очень убивалась, Мишенька, мамушка*), структур экспрессивного синтаксиса (повторы – *так... так...так*; однородные конструкции, расположенные по мере возрастания содержания - *и этот... и наше...- всё это; так... что; уважали... ходили... провожали*; императивы – *возьмите... ступайте... доставьте*; антитеза – *мы... не мы*; уточнения – *наши, тархановские... народ*; уточнения-повторы: *он... Михаил Юрьич*; восклицания: *а что у нас... было, это и не сказать!*).

Различия между участниками коммуникации, зависящие от их социального положения, образования, профессии, передаются разнообразием функционально-стилистических средств – книжных, умеренно окрашенных, деловых, разговорных, просторечных, диалектных: *покоится прах, командирован в эпоху, благородный памятник, на... грани, ниша, своды, мерное дыхание, величие минуты; подавай на высочайшее, вышло разрешение, доставить с соблюдением; возможно предполагать; опасности битвы; запаян гроб; доставлено; убивалась; глаза-то, у ней; не то, что; чтоб шуму не было; проехали; скоко желаете; на распутицу глядя пустила, околица; людей – мгла; как подъехали, как подняла; кто ж; больше всех; ну, так все сказать; дитя родное, Михаил Юрьич-то.*

Своеобразие письменной передачи устной формы речи ярко проявляется в тесном взаимодействии разных форм, видов речи – устной, письменной, книжной, разговорной, просторечной, когда всё располагается рядом и свойственно высказываниям разных участников коммуникации. Речь автора: *сторожит, водит экскурсии, лет примерно..., ни видывать, ни слыхивать; так живо, так достоверно; командирован в ту эпоху; и вот... свод; несколько... свечей так просто прилеплено под сводами; всё это как-то еще сильнее заставляет чувствовать величие...* Речь экскурсовода: *находится в таком самом виде, как было доставлено; так плакала, что даже ослепла; ну, не то, что совсем; глаза-то у ней видели; не подымались, вызывает слугу... еще этого; поскольку... на распутицу глядя пустила; дороги-то; стало слышать; видать.* Речь бабушки:

STUDII DE LINGVISTICĂ

желаю похоронить; разделяли опасности битвы; возьмите вот; доставьте мне сюда; доставили?; это кто ж...

В рассказах много парцеллятивных конструкций, свойственных «живой устной речи» и применяющихся в экспрессивно окрашенной письменной: *Потому что... На левой грани... на правой; И перевозить чтоб... чтоб шуму.*

Средства устной формы употребляются в письменной речи, придавая ей динамичность: *должен вам сказать..., рассказывает... пишет... отвечает; вызывает... говорит; не могу сказать...; стало слышно...; посмотрела... говорит...; и не сказать; так сказать.*

Вообще речевая динамика создается за счет взаимодействия, чередования в одном высказывании, тексте устных и письменных форм, а использование такого вида публичной речи, как полемика, позволяет расширить рамки как устного, так и письменного текста-высказывания. В приведенном тексте: «Доставить с соблюдением необходимых осторожностей. Ну, словом, чтоб шуму не было никакого» - комментарий «необходимых осторожностей» как заявления властей, которым поэт был неуютен, - И чтоб шуму не было - это разоблачение официальной позиции с народной точки зрения – форма скрытой полемики.

Устные формы речи сливаются и противопоставляются письменным, как и их номинации, что создает сложность в восприятии содержания. Такой прием частотен в самых разных стилях, текстах, значит, это дифференциальный признак современной коммуникации. Сравним тексты в «Литературной газете» (№44, 2009, с.5): «Уж не та ли это «ничего подобного не имеющая с русской литературой благодать» «того самого связанного с Просвещением гуманизма...». «И в статье сказано...». «Вроде бы ясно, о каком освобождении идет речь». «Книга – это повод поговорить». В «Аргументах и фактах» (№44, 2009): «Слышу возражение...», «Прокуратура, видимо, определила это на глаз. Скажите...»

Итак, современную коммуникацию характеризуют два разнонаправленных процесса: столкновение и взаимодействие устной и письменной форм речи, усиленные приемами полемики как характерного вида публичной речи. 🔑

Библиография:

Щерба, Л., *Теория русского письма*, в *Избранные работы по русскому языку*, Москва, 1957.

Костомаров, В., *Наш язык в действии*, в *Очерки современной русской стилистики*, Москва, 2005.

STUDII DE LINGVISTICĂ

Interacțiunea dintre forma orală și forma scrisă a limbajului.

Rolul polemicii, ca procedeu al discursului public, în acest proces

Rezumat: În baza unui text oral înregistrat, se stabilesc particularitățile comunicării orale și influența caracterului polemic asupra modului de structurare a textului. Se analizează o formă tranzitorie a textului de la oral la scris. Se concluzionează că, la momentul actual, comunicarea e caracterizată de două procese distincte – interconexiunea și coliziunea dintre formele de vorbire orală și scrisă – procese suplimentate prin intermediul procedeelelor polemice.

Cuvinte-cheie: vorbire, formă orală, formă scrisă, comunicare, procedee polemice, parcelare.

Interaction between Oral and Written Form of the Language.

The Role of Polemics in this Process as a Mean of Public Discourse

Summary: On the basis of an oral registered text the peculiarities of oral communication and the influence of the polemical character on the structure the text are fixed. A transitional form from oral to written text is analyzed. The article concludes that at present communication is characterized by two distinct types of process – the interconnection and collision between oral and written forms of speech – process supplemented by means of controversial procedures.

Keywords: speech, oral and written forms, communication, controversial procedures, parceling.

Семантична структура двовалентних дієслівних предикатів конкретної фізичної дії, спрямованої на об'єкт

Lyudmila GMYRYA,

Universitatea Națională Pedagogică „M. P. Dragomanov” din Kiev, Ucraina

(I) Предикати дії становлять ядро граматичного класу дієслівних предикатів. Поняття конкретної дії (напр.: *створювати, ламати, сушити, варити, лагодити*) найповніше репрезентує семантичний образ дієслова. О. М. Пешковський визначав особливості семантики дієслів дії так: „Будь-яке дієслово передусім позначає дію.... Але ж „діяти” можуть тільки істоти, всі ж інші предмети не „діють” тому, що вони рухаються. Істоти ж „діють” тому, що вони рухаються за своєю волею, мимовільно. А тому у дієслові, оскільки воно відображає дію, повинен бути ще й відтінок волі, наміру” (Пешковський 1956: 97-98). Л. М. Васильєв розглядає дієслова дії як акціональні, тобто такі, що мають інваріантне значення „здійснювати, реалізовувати якусь дію чи процес” (Васильєв 1990: 176). Сему активності, як головної у їхній значеннєвій структурі, відзначають багато лінгвістів (Ф. Данеш, У. Л. Чейф, Н. С. Авілова та ін.).

Дія активних дієслів спрямована на об'єкт. Об'єкт є метою, кінцевим результатом дії. Отже, за семантичною характеристикою їх можна класифікувати як об'єктні дієслова. Об'єкт переважно представлений іменником-назвою неістоти. Г. О. Золотова вважає, що різні групи іменників по-різному виявляють себе в реченні. Назви осіб переважно займають позицію агенса – суб'єкта чи суб'єкта-носія стану, ознаки. Назви предметів найчастіше називають ті предмети, які стають об'єктами діяльності людини (Золотова 2003: 123). В. В. Богданов зауважує, що бінарне протиставлення іменників за ознакою „істота – неістота” відображає відмінність реальних денотатів за наявністю чи відсутністю у них життєвої активності: референтам-істотам властива власна поведінка та можливість бути джерелом самостійної активної дії, не потребуючи стороннього спрямованого чинника, на відміну від референтів-неістот, які потребують зовнішнього спрямованого чинника (Богданов 1977: 55).

Акціональним дієсловом властиве значення мети та доцільності дії. Доцільність полягає в тому, що дієслова дії позначають різноманітні виробничі та повсякденні побутові процеси, пов'язані з діяльністю людей, спрямованою на досягнення визначених цілей. Дієслова недоцільних дій із „негативним” змістом займають незначне місце в системі акціональних дієслів (напр.: *розбити, наслідити, кривити, деформувати*).

STUDII DE LINGVISTICĂ

Семи активності та доцільності пов'язані з лівою інтенцією дієслова. Суб'єктна синтаксема, що є лівобічною валентністю дієслова, позначає особу, яка виступає ініціатором і активним виконавцем дії, тобто суб'єкт переважно „має чітко виражену антропоцентричну природу” (Овчиннікова 1993: 19). На праву інтенцію спрямований семантичний компонент каузативності, який є виразником мотивації, причини появи ознак, станів предмета, напр.: *Хлопець вимкнув світло.*

Каузативність є головним семантичним параметром дієслів дії. Каузативні дієслова позначають вплив на особу чи предмет, у результаті якого особа виконує дію, відчуває стан, або предмет змінює свій стан, якість, місцезнаходження.

Серед українських і зарубіжних мовознавців існують різні погляди стосовно валентності дієслів конкретної фізичної дії. І. Р. Вихованець такі дієслова відносить до тривалентних, проте наголошує, що на межі набору валентно зумовлених іменників може впливати й лексичне наповнення деяких компонентів, пор.: *Ми побудували хату з дощок і Ми побудували офіс* (Вихованець 2004: 272).

Г. О. Золотова, розглядаючи цю групу, вказує, що дієслова конкретної фізичної дії супроводжує вказівка на об'єкт і – факультативно – на знаряддя, засіб дії: *забивати цвях молотком, прокладати дорогу бульдозером, друкувати звіт на машинці* (Золотова 2003: 163).

Дієслова дії належать до перехідних, яким властива здатність відкривати обов'язкову позицію об'єкта, виражену формою акумулятива.

На думку О. Ю. Грипас, дієслова фізичної дії своєю таксономічною категорією діяльності визначають набір компонентів: „дія, здійснювана діячем” та „об'єкт, на який спрямована дія”. Фізична дія може бути осмисленою як перехідна (від суб'єкта на об'єкт), цілеспрямована (на об'єкт або на результат), здійснювана в реальному часі і в реальних просторових координатах, передбачає застосування знаряддя (чи засобу) виконання дії або й адресата, на користь чи шкоду якого вона відбувається (Грипас 2005: 50).

Спільним параметром для дієслів конкретної фізичної дії є інтегральна сема здійснювати процес дії, діяльності. Родове значення виражене в дієсловах *працювати, займатися чим-небудь, робити що-небудь*, які виконують об'єднану роль для усієї групи – роль слів-ідентифікаторів. Конститутивною ознакою дієслівної дії виступає екстравертивність: результатом конкретної фізичної дії стає зміна зовнішнього (стосовно суб'єкта дії) середовища.

Розмаїття динамічних ознак, які виражають двовалентні дієслівні предикати конкретної фізичної дії, спрямованої на об'єкт, можна звести до чотирьох лексико-семантичних угруповань, які диференційовані на вужчі лексико-семантичні підгрупи. Досліджувані дієслова становлять значну за обсягом

STUDII DE LINGVISTICĂ

групу, які поділяємо на підгрупи: а) екзистенційності об'єктів, б) зі значенням каузації і зміни структури об'єкта, в) каузації функтивних відношень, г) каузації посесивних відношень.

(II) I. I. Овчиннікова характеризує дієслова конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта на парадигматичному рівні. „Всі дієслова ЛСГ створення об'єднано на основі категорійно-лексичної семи, що означає мету дії „створювати/ створити об'єкт” та певного набору диференційних сем, які означають: об'єкт, створюваний у результаті тієї чи іншої дії як її кінцевий результат; спосіб створення; інструмент, що застосовується при створенні того чи іншого об'єкта; матеріал, з якого або на якому створюється об'єкт; локальну характеристику дії; повторюваність основної дії” (Овчиннікова 1993: 21). Загальне значення дієслів цієї групи – „викликати існування чого-небудь”. Ця група дієслів ідентифікована словами з абстрактною семантикою: *випускати, виробляти, робити, створювати, творити* та ін. Кількісний склад ЛСГ двовалентних дієслів екзистенційності об'єктів – близько 210 лексем.

Лексеми, що входять до групи, позначають: 1) будувати, зводити які-небудь споруди: *зводити, конструювати, моделювати, проектувати, творити* (20 лексем); 2) майструвати, займатися рукоділлям, шиттям тощо: *вишивати, в'язати, майструвати, мережати, прясти* (18 лексем); 3) готувати страви, їжу та стіл для вживання їжі: *варити, готувати, кий'ятити, консервувати, маринувати* (19 лексем); 4) створювати різноманітні типи записів: *конспектувати, резюмувати, реферувати, рецензувати, тезувати* (25 лексем); 5) створювати об'єкт, з'єднуючи частини (компоненти): *бібліографувати, гербаризувати, інвентаризувати, колекціонувати, скиртувати* (19 лексем); 6) створювати відповідне зображення для зорового сприймання: *нумерувати, сканувати, стенографувати, фільмувати, шаржувати* (29 лексем).

Протилежне значення ‘припинити існування чого-небудь’ мають дієслова *анулювати, ліквідувати, нищити, руйнувати, спустошувати* (53 лексеми).

Зі значенням ‘псувати’, коли об'єкт знищують частково (іноді його можна полагодити), мають дієслова: *надщерблювати, надламувати, нівечити, псувати, спотворювати* (16 лексем). Підгрупа дієслів знищення категорійною семантичною ознакою ‘знищувати’ протиставлена підгрупі екзистенційності об'єктів, тому лексеми цих підгруп є антонімами.

Деякі дієслова у своєму значенні містять сему інструментального компонента. Вони як похідні відіменникові утворення містять сему іменника-мотиватора як об'єктну або інструментальну: *абеткувати* ‘розміщувати що-небудь за абеткою’, *амортизувати* ‘здійснювати амортизацію’, *бомбардувати* ‘знищувати що-небудь бомбами’, *барикадувати* ‘будувати барикади’, *гофрувати* ‘робити гофрування’, *дозувати* ‘розподіляти на дози’, *етикетувати* ‘прикріплювати

STUDII DE LINGVISTICĂ

етикетку до чого-небудь, законвертовувати 'вкласти в конверт (лист, записку і т. ін.)', заміновувати 'закладати міну, готуючи вибух', конструювати 'робити конструкцію чого-небудь', копіювати 'робити копію чого-небудь', кресати 'добувати іскри, вогонь кресалом', моделювати 'виготовляти модель чого-небудь', предметнювати 'надавати чому-небудь предметних форм', планувати 'складати план', препарувати 'виготовляти препарат', скиртувати 'робити скирти (із сіна, соломи)', фондувати 'робити фонди', фотографувати 'робити фотографії', шаблонізувати 'робити за шаблоном'.

(III) ЛСГ двовалентних дієслів каузації і зміни структури об'єкта охоплює близько 465 лексем. Загальне значення дієслів цієї групи – „впливати на об'єкт, видозмінюючи його, з метою надання йому нових якостей, зміни поверхні чи форми, деформації, зменшення чи збільшення об'єму, розмірів тощо”. До цієї групи належать дієслова: змінювати, модифікувати, реконструювати тощо.

Сюди належать також дієслова, що вказують на: 1) аспект зміни об'єкта: демократизувати, модернізувати, осучаснювати, покращувати, удосконалювати (40 лексем); 2) вид обробки об'єкта або нанесення речовини на поверхнюпредмета: асфальтувати, брукувати, вощити, лакувати, мармурувати (53 лексем); 3) чищення об'єкта, звільнюючи його від чого-небудь непотрібного або насичування, наповнювання об'єкта чим-небудь: корчувати, стерилізувати, вакцинувати, вітамінізувати, іонізувати (67 лексем); 4) кількісні зміни об'єкта і самої дії – сили прояву, збільшення чи зменшення довжини, розмірів, об'єму об'єкта та його кількісного вияву: збільшувати, зменшувати, подовжувати, скорочувати, ущільнювати (43 лексеми); 5) вираження ступеня інтенсивності дії: гальмувати, глушити, нейтралізувати, нормалізувати, уповільнювати (34 лексеми); 6) зміну властивостей, якостей об'єкта: відтоптувати, закруглювати, заношувати, обновлювати, тупити (59 лексем); 7) надання потрібної форми об'єктові: плісирувати, прасувати, розкривати, розправляти, штабелювати (28 лексем); 8) зміну чи переведення об'єкта в інший стан під впливом дії сонця, вогню, холоду та ін.: анестезувати, конденсувати, мінералізувати, студити, шампанізувати (45 лексем); 9) покриття об'єкта: вуалювати, запавутинювати, затуманювати, захищувати, опломбовувати (10 лексем).

До аналізованої групи входять також дієслова зі значенням 'сприяти чомусь, комусь чи не сприяти': анонсувати, легітимувати, патентувати, розпаровувати, санкціонувати (86 лексем).

(IV) Дієслова цієї групи означають ситуації, в яких для об'єкта створено „можливість функціонувати як спосіб існування або здійснення призначення предмета” (Золотова 2003: 162), позначають процеси, пов'язані з життям суспільства (виробничі, соціально-економічні, торгівельні), а також пов'язані зі сферою побуту. Кількісний склад ЛСГ двовалентних дієслів каузації функтивних

STUDII DE LINGVISTICĂ

відношень – близько 190 лексем. Велика група дієслів ідентифікована словами *готувати, заготовляти*.

Вони виражають значення: 1) підготувати об'єкт, привести у необхідний для роботи стан: *машинізувати, мобілізувати, монтувати, налагоджувати, упорядковувати* (70 лексем); 2) змінити функціональний стан об'єкта: *активувати, електрифікувати, засвітити, зачинити, легалізувати* (37 лексем); 3) здійснити дію як спланований захід: *екранізувати, здійснити, організувати, провести, реалізувати* (23 лексеми); 4) заснувати, створити які-небудь заклади, організації і колективи: *засновувати, організувати, трестувати, утворювати, фракціонувати* (10 лексем); 5) робити що-небудь знову придатним для використання: *лагодити, настроювати, реконструювати, ремонтувати, реставрувати* (20 лексем); 6) забезпечувати функціонування об'єктів: *вартувати, інспектувати, охороняти, патрулювати, перевіряти* (22 лексеми).

Протилежне значення мають дієслова: *дезорганізувати, демілітаризувати, демонтувати, застопорювати, пломбувати* (10 лексем).

(V) Категорію посесивності у лінгвістичних дослідженнях (О. О. Потєбня, Л. А. Булаховський, І. Р. Вихованець, І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк) розглядають у зв'язку з дієсловами володіння (*мати, володіти* й под.). Поняття посесивності тлумачать як лексико-граматичну і словотвірну категорію зі значенням володіння когось ким-/ чим-небудь, наявності когось/ чогось у когось, належності когось/ чогось кому-/ чому-небудь. С. Д. Кацнельсон указує, що дієслова володіння позначають зміну у відношеннях приналежності при переході об'єкта володіння від одного власника до іншого (Кацнельсон 1987: 27). Такі предикати, навіть якщо вони передають те, що відбувається у певний момент, одночасно вказують на відношення між реаліями загалом, становлять своєрідне узагальнення неоднотипних виявів відношення. Вихідним для посесивних предикатів є значення „особа-посесор володіє предметом”. Предикати посесивних відношень, крім основного значення володіння матеріальним об'єктом, можуть виражати інші різновиди належності об'єкта суб'єктові. Так, предикати володіння означають володіння чимось як власністю, представлені невеликою групою дієслів з позитивним чи негативним оцінним значенням. Суб'єкт може також володіти: своїм ментальним світом (інтелектом, почуттями тощо), суспільними функціями (родинної, професійної та інших сфер). Кількісний склад ЛСГ двовалентних дієслів каузації посесивних відношень – близько 100 лексем.

Лексеми, що входять до цієї групи, позначають: 1) отримати в користування: *інкасувати, монополізувати, отримати, передплатити, придбати* (15 лексем); 2) залучити об'єкт, який належить іншій особі (особам): *блокувати, децентралізувати, муніципалізувати, окупувати, узурпувати* (22 лексеми); 3) володіння і керування: *володіти, завідувати, керувати, орудувати, управляти* (55 лексем).

STUDII DE LINGVISTICĂ

Протилежне значення мають дієслова: *втрачати, губити, збуватися, позбуватися, розтрачувати* (8 лексем).

На периферії лексико-семантичної групи акціональних дієслів перебувають одиниці, які позначають дії неістоти. Семантичну функцію суб'єкта у таких випадках можуть виконувати назви явищ природи, технічних засобів, предметів озброєння тощо. У конструкціях, де дієслівні актанти виражені іменниками-неістотами, розподіл семантичних ролей здійснено від більш активного до менш активного референта. Наприклад: *Лимонний вітер задмухав понаддніпровий вечір...* (М. Вінграновський); *Тільки сніг замітає сліди...* (В. Сосюра).

В українській мові інтенційні дієслівні предикати на позначення конкретної фізичної дії суб'єкта на об'єкт можуть бути спрямовані на один, на два, три чи чотири визначники одночасно. На основі цього розрізняють двовалентні, двовалентні, тривалентні, чотиривалентні дієслова. Пор., напр.: 1) двовалентні дієслова: *Чому вони* (чужинці) *вирубували священні діброви, руйнували вівтарі наших храмів, занашуючи їх...* (П. Мовчан); 2) тривалентні дієслова: *Бобренки, ті не дуже бідували. Вони в аренду землю віддавали* (Л. Костенко); 3) чотиривалентні дієслова: *Дівчина клеїла марки на конверти клеєм.*

Дієслівні предикати із семантикою створення об'єктів відкривають дві обов'язкові позиції: виконавця дії і прямого об'єкта. У них релевантними можуть бути актанти зі значенням матеріалу, з якого що-небудь створюється, і знаряддя, за допомогою якого здійснено процес створення. Тобто дієслова названої групи репрезентують дво-, три- або й чотиривалентний пропозиційний предикат, який на поверхневому рівні може вербалізуватися як двовалентний.

Сполучуваність дієслів цієї групи залежить від їхніх семантичних і граматичних особливостей. Так, дієслово „творити” в сучасній українській мові має своєрідну властивість поєднуватися з конкретним або абстрактним об'єктом. Дія повністю переходить на об'єкт, представлений денотатом (*назвою предмета*). Коли його роль виконує іменник з абстрактним значенням (створити мрію, запалити зло), значення дієслів у такому разі метафоричне, а об'єкт може доповнювати семантику дієслова-предиката (напр., *творить комедію – жартує, насміхається, веселиться*).

Деякі дієслова підгрупи знищення мають диференційну ознаку вказівки на знаряддя чи засіб знищення. Наприклад: *підпалити, спалити, спопелити* (‘знищити за допомогою вогню’); *бомбардувати, розбомбити* (‘знищити бомбами’); *підірвати* (‘знищити вибухом’). Напр.: *Але ж підпалюють степ не діти, не недбайливі туристи, а фермери...* (ЛІМЖ); *Наші літаки вже бомбардували Німеччину* (В. Павловська). У семантиці інших дієслів знищення (*громити, ламати, руйнувати*) ознаки, що вказує на засіб чи знаряддя, немає. Оскільки важлива сама дія, тому іменник в орудному інструментальному може бути відсутній у реченні.

STUDII DE LINGVISTICĂ

Такі дієслова сполучаються з об'єктами значного розміру, створеними у процесі діяльності людини, наприклад: *дім, міст, місто, завод*. Оскільки для зруйнування таких об'єктів потрібно витратити певну кількість енергії, ці дієслова містять додаткову інтегральну ознаку інтенсивності дії, яка може бути виражена прислівниками: *сильно, різко тощо*. Варто також зазначити, що дієслова знищення сполучаються лише з іменниками-назвами неістот, а у поєднанні з іменниками-назвами істот вони набувають значення 'позбавляти життя'. Пор.: *І замок янтарний Ущент (цар) зруйнував* (Д. Луценко) *і Міст зруйнували вибухом бомби*. Тобто дво- чи тривалентний дієслівний предикат зумовлений валентністю семантичного предиката конкретної ситуації.

Дієслівні предикати каузації і зміни об'єктів переважно двовалентні (*удосконалювати проект*). Позицію об'єкта, який змінюється у результаті активної дії суб'єкта, займають істоти або неістоти (назви осіб, речей, предметів). Якщо предикат ситуації відображає інструментальну валентність, то дієслово-присудок вербалізує цей компонент, заповнюючи позицію актанта зі значенням знаряддя або засобу дії. Напр.: *Робітники ошиновували машини*. Спеціалізованим засобом вираження цього компонента є форма орудного, але така семантика може входити до змісту дієслова.

У структурі речення з таким дієсловом-присудком лексично вираженими є лише суб'єктна, предикатна та об'єктна синтаксеми, причому остання означає предмет, утворений внаслідок певної діяльності, отже, наголошено на дії суб'єкта, спрямованій на об'єкт із конструктивною або деструктивною метою. Напр.: *Архітектори за фахом, Олена та Сергій, побудували і свій дім, і свій бізнес* (Віче).

Для дієслів, у яких засіб покриття виражений основою слова, називання його окремим словом є зайвим (*асфальтувати, бетонувати, гіпсувати та ін.*). Орудний відмінок зі значенням засобу покриття з'являється лише тоді, коли необхідно уточнити різновид цього засобу, вказавши на які-небудь його ознаки. Наприклад: *фарбувати двері білою фарбою*.

Дієслова *вибілювати, білити, зеленити, золотити, кіптявити, рум'янити, синити, сріблити, туманити, тьмарити, червонити, чорнити* об'єднані значенням мети відповідних дій: 'покривати з метою зміни кольору якої-небудь поверхні', 'надавати чому-небудь якогось забарвлення', яке може бути результатом метафоричного переносу. Наприклад: *Снігурів червоних Сонце золотить* (М. Рильський); *Місто мало димарів багато, Вони диміли і кіптявили білий сніг* (А. Охрімович); *Сивина, сивина, сивина Вже мої затуманила скроні* (Д. Луценко); *Місячне сяво... вибілило спрацьовані довгі пальці* (Р. Іванчук); *Потім ішли, і рожева маячня тьмарила тьмяно голову...* (В. Домонтович).

Значення 'надавати чому-небудь якогось забарвлення' відмінне від значення 'покривати з метою зміни кольору': у ролі суб'єкта при дієсловах покриття в першому значенні виступають іменники-назви неістот найчастіше зі значенням

STUDII DE LINGVISTICĂ

джерела світла (*сонце, місяць, проміння, полум'я, світло* та ін.). Так, дієслова покриття *залити, засніжити, опушувати, осніжити* мають значення 'покривати собою яку-небудь поверхню', а дієслово *затопити* – воду, і район затоплення. Наприклад: *Часом вода заливає й хати, завдає великої шкоди: замулює погребі, зносить хліви і сараї, розмиває підмур'я будинків* (А. Дімаров).

У цьому значенні можливе метонімічне перенесення назви засобу на реального суб'єкта. Пор.: *Ранковий мороз усі дерева опушив інеєм і Сріблястий іній опушив дерева*.

С. Д. Кацнельсон називає такі властивості „прихованими” граматичними властивостями дієслівного значення. Дієслова *переплести, пофарбувати, підкувати* на перший погляд двомісні, бо мають два актанти, які вказують на діючу особу та на предмет, який підлягає впливу. Насправді ж дії, виражені тримісними дієсловами, чого спочатку не видно, бо одне із дієслівних місць приховане – не знаходить формального вираження. Напр., *підкувати* – підбити підкову, *пофарбувати* – нанести фарбу на поверхню. Експлікувати місце, якого не вистачає, можна вказівкою на зворотню дію, пор.: *здерти фарбу з поверхні, збити підкову з коня*. Отже, у змісті дієслів оснащення приховано можливість заповнення місця для вираження засобу чи знаряддя (Кацнельсон 1987: 24-25). Дієслівні предикати каузації функтивних відношень є дво- і тривалентними (*виконати роботу, забезпечити учнів підручниками*).

Дієслівні предикати каузації посесивних відношень є тривалентними, але коли в ситуації володіння чим-небудь бере участь лише одна особа – суб'єкт дії, валентність таких дієслів знижена на одну синтаксичну позицію і стає двочленною (*орендувати офіс*).

Деякі дво-, три-, чотиривалентні дієслова здатні вживатися абсолютивно – тільки із суб'єктом – і виконувати ситуативно функцію одновалентних предикатів. Дієслівні лексеми, які мають подвійну природу, не можна однозначно кваліфікувати, тому що за одними ознаками вони можуть бути віднесені до номінативно-акузативних (двовалентних), тривалентних, чотиривалентних, а за іншими – до одновалентних (з лівою суб'єктною валентністю).

За семантикою лівостороннього і правостороннього партиципantів інтенційної структури аналізованих дієслівних предикатів можна виділити такі типи:

Н (особа/ власна назва) – Д – П (неістота/ конкретний предмет): *Панна Аня плете якусь хустку і не підводить очей од спиць, а я дратуюсь* (М. Коцюбинський);

Н (особа/ загальна назва) – Д – П (неістота/ конкретний предмет): *..Клепають коси косарі* (Р. Іваничук);

Н (особа) – Д – П (абстрактне поняття): *Проте людина впорядковує не лише час свого життя, а й простір* (П. Мовчан);

STUDII DE LINGVISTICĂ

- Н (істота) – Д – П (неістота): *Павук снує невтомно сіті, Бджола нектар з квіток збирає* (М. Луків);
- Н (збірна назва) – Д – П (неістота): *Ось вона (ніхота) лагодить кулемети* (Ю. Яновський);
- Н (абстрактне поняття) – Д – П (неістота): *Хмари тяжкі і нависли низько, без просвітів; сутінок затоплює сніжний степ* (В. Барка);
- Н (неістота) – Д – П (абстрактне поняття): *Хата акумулює енергію* (П. Мовчан);
- Н (неістота) – Д – П (неістота): *Фашистські танки пройшли Білорусію, вони форсували Дніпро й Десну...* (П. Загребельний);
- Н (абстрактне поняття) – Д – П (абстрактне поняття): *Минуле спогади гірчить, Судьба у батька нещадима...* (М. Луків).

Отже, предикат дії вимагає, щоб його супроводжував іменник із семантичною функцією діяча, яку виконує іменник – назва істоти. Якщо позицію суб'єкта займає іменник-неістота, то це спричиняє до ускладнення суб'єктної семантики. Характерною для двовалентних предикатів фізичної дії є функція спрямованості дії суб'єкта на об'єкт у повному чи частковому обсязі: з метою створення або відтворення чого-небудь, зміни зовнішнього вигляду чого-небудь або часткового чи повного знищення чогось. Сема об'єктності при цьому залишається загальною умовою семантики дії і пов'язана зі значенням „докласти зусилля волі, залучення енергії з боку суб'єкта”. Закладені в дієслові можливості синтаксичної сполучуваності можуть бути реалізованими/ не реалізованими в структурі речення, виявляти симетрію чи асиметрію між семантичним і синтаксичним рівнями представлення ситуації у відповідній структурній схемі. ♣

Бібліографія:

- Богданов, В. В., *Семантико-синтаксическая организация предложения*, Ленинград, Изд-во Ленингр. ун-та, 1977, 204 стр.
- Васильев, Л. М., *Современная лингвистическая семантика*, Москва, Высшая школа, 1990, 176 стр.
- Вихованець, І. Р., *Теоретична морфологія української мови*, Київ, Університетське вид-во „Пульсари”, 2004, 400 стор.
- Грипас, О. Ю., *Словникове трактування дієслова як презентанта семантичної структури ситуації in Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики та лексикології української мови: збірник наукових праць*, Київ, НПУ, 2005, Випуск 1, стор. 49–54.
- Золотова, Г. А., *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*, Москва, Едиториал УРСС, 2003, 367 стр.
- Кацнельсон, С. Д., *К понятию типов валентности in Вопросы языкознания*, 1987, No 3, стр. 20–32.
- Овчиннікова, І. І., *Лексико-семантична класифікація дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 „Українська мова”* Київ, 1993, 23 стор.

STUDII DE LINGVISTICĂ

Пешковский, А. М., *Русский синтаксис в научном освещении*, Москва, Учпедгиз, 1956, 511 стр.

Structura semantică a predicatelor bivalente ce desemnează acțiuni concrete orientate spre un obiect direct

Rezumat: În lucrare se cercetează problema funcționării unui grup de verbe care desemnează acțiuni fizice orientate spre un complement. Se analizează structura semantică a predicatelor exprimate prin astfel de verbe. Sînt analizate, în mod special, verbele bivalente care exprimă acțiuni fizice concrete orientate spre un obiect direct.

Cuvinte-cheie: *verb, valență, complement, predicat verbal, obiect direct, verbe bivalente.*

Bivalent Predicate Semantic Structure Designating Concrete Actions Aimed at a Direct Object

Summary: The paper addresses the problem of the functioning of a group of verbs designating physical actions aimed at a direct object; it analyzes the semantic structure of these predicates expressed through such verbs. It focuses on bivalent verbs expressing concrete physical actions directed at the object.

Keywords: *verb, valence, object, verbal predicate, direct object, bivalent verbs.*

Особенности языковой репрезентации актуального членения предложения в единицах микро- и макросинтаксиса

Elena SIROTA, Nina MIGHIRINA,

Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Republica Moldova

Отказ от принципов логической грамматики, в рамках которой единицы языка рассматриваются в плане их соотношения с логическими категориями, привел к новой интерпретации предложения. Если для логицистов ХУП – середины XIX веков любое предложение представляет собой выражение логического суждения, то в работах Г. Штейнталя, Георга фон Габеленца, Германа Пауля и других представителей психологического направления в европейском языкознании находит отражение новая интерпретация предложения с позиций психолингвистики. Именно это позволяет Георгу фон Габеленцу разграничить грамматическое и психологическое членение предложения, ориентируясь на отношения участников речевой коммуникации и цель отправителя информации. Так, традиционно понимая термин «грамматическое сказуемое», Г. Габеленц вводит в научный обиход понятие «психологическое сказуемое», учитывая и средства языковой актуализации актанта, являющегося психологическим сказуемым. Идеи Г. Габеленца разделяют Г. Пауль, А.А. Потеня, Ф.Ф. Фортунатов.

В начале XX века проблема актуального членения предложения оказывается в центре внимания чешских структуралистов, от понятийно-терминологический аппарат, который был разработан Вильямом Матезиусом, позволил и современным синтаксистам говорить об особенностях актуального членения предложения и средствах актуализации ремы в разных языках.

Многоаспектная проблема актуального членения предложения остается важной в европейском языкознании. Синтаксисты исследуют такие вопросы, как отношения производности между предложениями разных типов актуального членения, различие средствами актуального членения употреблений слова, оттенков значения и значений слова, актуализация и лексическая сочетаемость, тема и рема в плане семантической производности (Гуревич 2004: 69-86).

Не вызывает сомнений, что рема-тематическая цепочка представлена актантами высказывания, следовательно, компоненты предложения, имеющие статус темы или ремы, являются только сегментными единицами членения предложения, а оппозиция «сегментный/суперсегментный» относится только к средствам реализации рема-тематических отношений в высказывании, но при этом трудно согласиться с положением о том, что «... понятий тема

STUDII DE LINGVICĂ

и рема, свойственных дихотомической концепции актуального членения высказываний (тема-рема) оказывается подчас недостаточно для анализа всего богатства примеров живой русской речи. Для этого важно использовать понятие коммуникативной роли словоформ, свойственное градуальной концепции» (Всеволодова, Панков 2008: 13). Нам представляется некорректным говорить о «важности» понятия коммуникативной роли словоформ для реализации тема-рематических отношений, потому что именно словоформы, входящие в высказывание и позволяют репрезентировать рема-тематические отношения во фразе: только категория иллокуции определяет рема-тематическое членение предложения, а не морфологический статус словоформ, образующих предикативную единицу. Категория иллокуции «диктует» рему, а ее актуализация может быть и «сегментной, и суперсегментной».

Так, нам представляется очень важным и тот факт, что актуализация ремы зависит не только от коммуникативной цели отправителя информации, но и от реализации во фразе категории перлокуции.

Анализ фактов доказывает, что характер рема-тематических отношений не коррелируется с частеречным статусом актантов, входящих в тему и рему: во-первых, изосемичность/неизосемичность членов предложения приводит к отсутствию строгой корреляции между морфологическим статусом слова и его ролью в актуальном членении предложения; во-вторых, вариантивность синтаксических рядов позволяет отправителю информации на основе синтаксической субституции выбрать в рамках свободного варьирования ту форму репрезентации иллокутивности, которая оптимально выражает его коммуникативную цель; в-третьих, важную роль для актуализации ремы играет не морфологический статус актантов, образующих рему, а условия речевой коммуникации; в-четвертых, актуализация ремы определяется не морфологическим статусом актантов предложения, а его структурной моделью: *Наступила тишина. – Тишина. – Стало тихо.*

Чрезвычайно важным является вопрос о том, может ли значение ремы быть имплицитным. Если мы признаем, что иллокутивное значение далеко не всегда вербализовано, а рему мы рассматриваем как обязательный актант высказывания, являющийся репрезентантом категории иллокуции, то придется признать возможность не только эксплицированных, но и имплицитных способов реализации ремы.

Рема-тематическая цепочка реализуется не во всех структурных типах предложений, именно поэтому не вполне корректно утверждение, что понятие тема и рема, образующие дихотомию актуального членения предложения, могут быть вычленены в любом высказывании. Если не вызывает сомнения положение о том, что в плане формы предикативная структура как единица первичного членения монологической и диалогической речи может

STUDII DE LINGVISTICĂ

представлять словосочетание (двухкомпонентное или многокомпонентное), знаменательное слово с любым морфологическим статусом, предложно-падежную конструкцию, модальное слово, фонему и др., например: 1) Я молод, а ты стар. 2) Земля вращается вокруг солнца. 3) Холодно. 4) Тишина. 5) Поддержите мою кандидатуру? 6) Конечно! 7) Увы! 8) Да. 9) Нет. 10) А? 11) Произнесите первый звук в слове «дом». – Д. - , то приходится признать, что в плане актуального членения дихотомия тема-рема вербализована далеко не во всех структурных типах монопредикации, и во многих случаях во фразе реализуется только рема.

Несмотря на длительную историю изучения проблемы, до сих пор в теории описания рема-тематических отношений в разных синтаксических концепций нет четкого разграничения особенностей языковой актуализации ремы в рамках монопредикативных единиц, таксиса и текста.

Общепринято, что в рамках монопредикации отмечают сегментные и суперсегментные средства актуализации ремы: усиленное логическое ударение, усиленное пре-, пост- и интерпозитивное паузирование, нарушение стандартной аранжировки компонентов, редупликация, использование частиц, эмфатическое ударение, парцелляция и другие.

И за рамками монопредикативных единиц в письменных коммуникатах особую роль в актуализации ремы играет парцеллирование. Парцелляция впервые была отмечена при исследовании процессов, происходящих в рамках полипредикации. В теории В.А. Богородицкого, подчеркивается, что парцелляты возможны только в рамках таксиса – придаточные парцелляты. Развивая идею В.А. Богородицкого, современные синтаксисты используют понятие парцеллятов за рамками сложного предложения. Так, парцеллятами могут быть не только придаточные части, но и компоненты монопредикации, выполняющие роль ремы, например: Мы уезжаем. В Париж. В письменном языке этот приём компенсирует отсутствие тех возможностей актуализации ремы, которые проявляются в устных коммуникатах. Парцеллируются именно те актанты монопредикативных единиц, которые выполняют функции ремы, то есть именно они являются маркерами иллокутивности.

Интересно отметить, что позже понятие парцелляции было экстраполировано с синтаксического яруса языка на морфемный ярус, оказываясь изоморфными при исследовании единиц разных уровней языковой стратификации.

Именно поэтому нам представляется необходимым при описании процессов, протекающих на разных ярусах языковой системы, исследовать парцеллирование с точки зрения тех трансформационных процессов, одноуровневых и разноуровневых, которые протекают в структуре языка.

Парцеллирование является фактором, определяющим частотность функционирования контекстуально-неполных предложений, так как в

STUDII DE LINGVISTICĂ

результате парцелляции компоненты простого предложения выходят за рамки синтаксемы, приобретая статус самостоятельного предложения.

Но при этом структура и семантика предложения-парцеллята определяет его роль в качестве маркиратора синтаксической ретроспекции или проспекции в тексте.

К сожалению, при описании способов реализации ремы в простом предложении синтаксисты игнорируют тот факт, что в простом предложении актуализатором ремы может быть обособление отдельных членов предложения. Традиционно исследуются такие аспекты теории обособления, как функции обособления, средства, факторы, способствующие или препятствующие обособлению компонентов предложения, но вне поля зрения лингвистов оказывается важнейшая роль обособления тех актантов предложения, которые выступают в статусе ремы.

В сложном предложении средства актуализации ремы не идентичны способам реализации рема-тематического членения в рамках монопредикации. Так, особую роль в полипредикации играют корреляты, которые во многом маркируют не только синтаксическую проспекцию или ретроспекцию, но и оказываются чрезвычайно важными единицами при сегментной репрезентации рема-тематических отношений. Таким образом, в рамках полипредикации анафорических и катафорических элементы полифункциональны: во-первых, они являются маркираторах синтаксической ретроспекции и синтаксической проспекции, во-вторых, их функциональная нагрузка связана с необходимостью актуализации ремы.

Ориентируясь на единицы не только микросинтаксиса, но и макросинтаксиса, следует отметить, что существуют релевантные способы реализации рема-тематических отношений и актуализации ремы, проявляющиеся в коммуникатах устной и письменной речи.

Традиционно в рамках текста языковеды оперируют понятием «синтаксическая анафора», но в отличие от лексической анафоры данная синтаксема является монофункциональной: использование синтаксической дискурсивной анафоры заключается в повторении в рамках текста одной и той же грамматической конструкции без указания на синтаксическую проспекцию и ретроспекцию, но синтаксическая анафора в рамках текста, как и лексическая анафора, может быть одним из актуализаторов ремы, так как при всем различии лексического значения актантов повторяемых конструкций и их морфологического статуса инвариантными являются те компоненты повторяющихся грамматических конструкций, которые играют важную роль в реализации категории иллокутивности.

Только дискурсивные средства актуализации ремы – это лиды и текстовые заглавия, а при кольцевом структурировании текста чрезвычайно важную роль

STUDII DE LINGVISTICĂ

актуализатора ремы играет кольцевая редупликация – полная или частичная.

Актуализация ремы зависит от стилистической маркированности текста и сопоставление художественных дискурсов и текстов, относящихся к научному стилю, заставляет признать, что только во втором случае статус ремы могут иметь, например, так называемые логемы.

Нельзя не отметить, что „те значения, которые искусственно объединяют в рамках темы-ремы, не сводишь к видородовым отношениям. На самом деле, здесь несколько разнородных понятий: 1) повторно-называемое – вновь называемое; 2) известное из ситуации или общего опыта – неизвестное; 3) отсутствие смыслового акцентирования – смысловое акцентирование, вызываемое разными причинами; 4) отсутствие приращения смысла – приращение смысла и др. Данная проблема требует новых исследований, и многие теоретические решения будут, очевидно, пересмотрены” (Мигирин 2002: 136). Таким образом, приходится признать, что, несмотря на длительную историю изучения проблемы актуального членения предложения в европейском языкознании, многие вопросы остаются дискуссионными. ♣

Библиография:

- Всеволодова, М.В., Панков, Ф.И., *К вопросу о категориальном характере актуального членения и его роли в русском высказывании*, în *Вестник Московского университета*. Серия 9. Филология, 2008, Nr. 6.
- Гуревич, В.В., *Актуальное членение предложения в его разных проявлениях*, în *Вопросы языкознания*, 2004, Nr. 3.
- Мигирин, В.Н., *Грамматика, логика, философия в их связях и взаимодействиях*, Кишинев, 2002.

Particularitățile reprezentării lingvistice a segmentării actuale a propoziției în unități micro și macro-sintactice

Rezumat: În articol sînt abordate particularitățile reprezentării lingvistice a segmentării actuale a propoziției în unități micro și macrosintactice; se analizează probleme controversate de segmentare actuală a propoziției; se insistă asupra specificului de actualizare a remei în limitele propoziției, frazei și a discursului; se accentuează rolul structurării ca factor determinant al frecvenței propozițiilor eliptice și ca indiciu al remei.

Cuvinte-cheie: segmentare actuală, actualizare, temă, remă, parcelare, indiciu al remei.

Peculiarities of Linguistic Representation of Current Sentence Segmentation in to Micro- and Macro-syntactic Units

Summary: The article deals with the peculiarities of linguistic representation of current sentence segmentation into micro- and macro-syntactic units; controversial issues of current sentence segmentation are analysed; the specific nature of updating the rheme within the limits of the sentence, phrase and discourse is emphasised; the role of structuring as a determining factor of elliptical sentence frequency and as a sign of the rheme is highlighted too.

Keywords: current segmentation, update, theme, rheme, parceling, sign of the rheme.